

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Штоколова Анна Вікторівна

**НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ХУДОЖНЬО-
ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Галузь знань: 01. Освіта / Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ Л.В. Пушкар,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної
і початкової освіти

« ____ » _____ 20__ року

Виконавець

_____ А.В. Штоколова

« ____ » _____ 20__ року

Суми 2020

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ВИКОРИСТАННЯМ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ	7
1.1. Художньо-естетичне виховання дітей як педагогічна проблема	7
1.2. Завдання та особливості художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку.....	18
1.3. Нетрадиційні техніки малювання як чинник художньо- естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку	30
Висновки до першого розділу	39
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСОБУ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	41
2.1. Констатувальне критеріально-рівневе оцінювання художньо- естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку	41
2.2. Форми, методи та прийоми художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобом нетрадиційних технік малювання.....	51
Висновки до другого розділу.....	60
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сучасних політичних, економічних та суспільних світових зрушень, здійснення реформування суспільно-культурних галузей життя в нашій країні особливої актуальності набуває проблема виховання духовно-культурної особистості – носія високих моральних якостей і ціннісних орієнтацій. Однією з найважливіших складових духовно-культурного розвитку особистості людини, здійснення якої повинна забезпечувати держава.

Організація освітнього процесу в нашій країні відбувається відповідно до положень Закону України «Про освіту» (2017 р.), Закону України «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Базового компонента дошкільної освіти» (2012 р.) та інших нормативних документів України в галузі дошкільної освіти й програм розвитку дітей дошкільного віку. Питання естетичного виховання і розвитку духовно-моральних якостей дітей дошкільного віку є одним із центральних в освітньому процесі сучасного закладу дошкільної освіти. Складовою естетичного виховання виступає художньо-естетичне виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дошкільне дитинство відіграє особливу та специфічну роль у становленні особистості і вихованні у дітей дошкільного віку естетичного сприймання, естетичних смаків, почуттів, потреб, про що свідчать ґрунтовні психолого-педагогічні дослідження Л. Божович, Л. Венгера, Л. Виготського, Н. Дем'янка, Д. Ельконіна, О. Запорожця, О. Кононко, М. Лісіної, В. Сергєєвої, А. Соколової, Є. Федотова, та ін.

У педагогічній спадщині видатних діячів вітчизняної науки (Б. Ананьєв, П. Блонський, О. Буров, О. Ващенко, О. Водовозова, Д. Джола, О. Духнович, М. Каган, П. Каптерев, О. Леонтєв, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) визначено основні поняття, на які потрібно спиратися при побудові системи естетичного виховання в навчально-виховному процесі закладу дошкільної освіти.

Проблеми теоретичних основ образотворчої діяльності дітей, методики та педагогічних технологій розвитку особистості дитини в процесі образотворчої діяльності розглядали у своїх працях О. Бакушинський, О. Белкіна, М. Волкова, Н. Голота, О. Дронова, В. Кириєнко, В. Котляр, Б. Сазонтєва, С. Сухорукова, Л. Янцур. У працях науковців, педагогів та психологів В. Захарової, Є. Ігнатєвої, Р. Козакової, Г. Лабунської, Л. Рзаєвої, Н. Сакуліної, Є. Фльоріної розкриваються ґрунтовні проблеми дитячого малюнка. Роль нетрадиційних технік малювання у розвитку дитини вивчали Л. Пантелєєва, Р. Смирнова, В. Ніканорова та М. Пономаренко.

Актуальність означеної проблеми, її значимість для педагогічної теорії та практики, потреба у подальшій розробці проблеми, у практичних методичних матеріалах щодо використання нетрадиційних технік малювання у практику закладів дошкільної освіти, зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: **«Нетрадиційні техніки малювання як засіб художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку»**.

Мета дослідження – визначити та теоретично обґрунтувати методичні основи нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до мети визначено *завдання дослідження*:

- 1) з'ясувати теоретичні основи нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку;
- 2) розкрити роль нетрадиційних технік малювання у художньо-естетичному вихованні дітей старшого дошкільного віку;
- 3) здійснити констатувальне критеріально-рівневе оцінювання художньо-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку;
- 4) визначити та теоретично обґрунтувати методичні основи використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – процес художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – методичні основи (форми, методи та прийоми) використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Матеріали та методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, використовувалися такі методи:

– *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, на основі яких проведено опрацювання наукових джерел з обраної теми, порівняльний аналіз різних визначень художньо-естетичного виховання, узагальнення теоретичних та практичних даних з проблеми художньо-естетичного виховання;

– *емпіричні* – опитування (бесіди, анкетування), педагогічне спостереження, педагогічний експеримент з метою виявлення рівнів художньо-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку;

– *статистичні* – з метою обґрунтування достовірності й репрезентативності даних педагогічного експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів. Конкретизовано визначення художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку; уточнено сутність терміну «нетрадиційні техніки малювання»; визначено критерії та показники художньо-естетичної вихованості; набули подальшого розвитку ідеї використання нетрадиційних технік малювання в художньо-естетичному вихованні дітей старшого дошкільного віку; конкретизовано методичні основи (форми, методи та прийоми) використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів. Організація процесу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку на основі використання нетрадиційних технік малювання у Білопільському дошкільному навчальному закладі «Зірочка». Матеріали проведеного дослідження можуть бути використані керівниками гуртків образотворчого мистецтва, методистами і вихователями закладів дошкільної освіти,

студентами педагогічних закладів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 012 Дошкільна освіта.

Апробація результатів та публікації. Основні положення магістерської роботи апробовано на VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Дошкільна освіта: від традицій до інновацій» для студентів, магістрантів та молодих науковців (27 листопада 2020 року, м. Суми, СумДПУ імені А.С.Макаренка), що має підтвердження (програмки, сертифікати). Результати дослідження обговорено на засіданнях наукового гуртка та опубліковано у двох працях.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 80 сторінок, основний текст – 63 сторінок. У тексті вміщено 10 рисунків та 5 таблиць. У списку 69 використаних джерел

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ

1.1. Художньо-естетичне виховання дітей як педагогічна проблема

Найважливішою характеристикою духовно-культурної особистості вважається художньо-естетична вихованість та художня освіченість. Тому концептуальні реформування системи освіти в Україні, які відбуваються в контексті соціально-економічних перетворень, не мисляться без виховання і розвитку творчої особистості, її загально-естетичної культури. Формування художньо-естетичної культури, творчих здібностей особистості, виховання естетичних смаків, почуттів, потреб відбувається й набуває ціннісних важилів саме в дошкільному віці, оскільки знання, вміння, довід та навички, отримані в дитинстві, значним чином впливають на її подальший розвиток. Використання образотворчого мистецтва в процесі естетичного виховання дітей дошкільного віку є важливим завданням сучасної дошкільної освіти. Як один із засобів емоційно-образного пізнання дитиною навколишнього світу та формування гармонійної культурної особистості, образотворче мистецтво, зокрема малювання, є ефективним засобом художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку.

Мета, завдання та напрями реалізації естетичного виховання дітей дошкільного віку визначені Законом України «Про дошкільну освіту», Національною державною комплексною програмою естетичного виховання, Базовим компонентом дошкільної освіти, проектом «Дошкілля», чинними програмами розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», «Дитина», «Українське дошкілля» та ін., в яких особлива увага акцентується на необхідності організації цілеспрямованого ознайомлення дітей із різними видами мистецтва в контексті загальнолюдської та національної культури [4;45;3].

Проблема естетичного виховання особистості відображена у педагогічній спадщині видатних зарубіжних та вітчизняних філософів, культурологів, психологів і педагогів (Б. Андрієвський, І. Бех, Г. Ващенко, І. Зязюн, П. Каптерев, Я-А. Коменський, Н. Миропільська, М. Монтесорі, Й. Песталоцці, С. Русова, Ж. Руссо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Ф. Фребель, В. Шацька).

Естетичне виховання – доволі широке поняття. У нього входить виховання естетичного ставлення до природи, праці, суспільного життя, до побуту, а також до мистецтва. Філософською основою теорії естетичного виховання є естетика, яка своїм предметом має дослідження чуттєвої культури людини. «Естетика – це наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, суть і форми відображення дійсності й перетворення життя за законами краси» [46, с. 83]. На думку П. Підкасистого, естетика є наукою про прекрасне та його роль у житті людини, про загальні закони художнього пізнання дійсності, розвитку мистецтва [43, с. 64].

Беспосередньо слово «естетика» походить від грецького *aistheticos*, що у перекладі означає – «той, що має відношення до чуттєвого сприйняття». Термін «естетика» увійшов до науки в середині XVIII ст. Для позначення нового розділу в філософії вперше його застосував німецький філософ А. Баумгартен, який увів у філософію розділ «Теорія чуттєвого сприйняття» і запропонував назвати його терміном «естетика».

У підручнику «Естетика» Л.Левчук, В. Панченко, О. Оніщенко, Д. Кучерюк фіксують нашу увагу на двох своєрідних частинах цієї науки: по-перше, специфіці естетичного як ціннісного ставлення людини до дійсності, по-друге, на художній діяльності людини. Ці частини відносно самостійні, хоча й тісно взаємопов'язані. Якщо першою частиною передбачено дослідження природи, естетичного почуття, смаку, ідеалу, специфіки і творчого потенціалу естетичного, категорій естетики – прекрасного, трагічного, комічного та ін., то предметом розгляду другої

частини є художня діяльність людини, структурна й функціональна її своєрідність, природа художнього таланту, видова, жанрова та стильова самобутність мистецтва [19, с. 6]

Одним з головних питань, яке вивчає естетика – це питання про мистецтво. Естетика досліджує загальні закономірності розвитку мистецтва, які виявляються у його різновидах. Вона вивчає також процес художньої творчості, її суб'єкт, об'єкт та засоби творення, крім того, процес художнього сприймання мистецтва та ін., тому що мистецтво існує лише у соціально-комунікативній системі *художник – мистецтво – споглядач*, або *художня творчість – мистецтво – художнє сприйняття* [19]. Тому до предмета естетики як науки, вважають науковці, належить включити такі проблеми, як художнє сприймання, художня оцінка, художні засоби, художній смак та ін. Усі ці прояви втілюються у категорії «художнє». М. Колесніков, О. Колеснікова, В. Лозовой та інші розглядають категорії «естетичне» і «художнє» та їх зв'язок. Вони показують, що «художнє» треба розглядати як «прикметник від іменника» мистецтво. Художня потреба – це потреба у мистецтві, художня оцінка – це оцінка мистецтва; художня творчість – це створення мистецтва, художнє сприймання – це сприйняття мистецтва тощо. Тобто, «художнє» предстає як вид естетичного, яке є для нього родовим поняттям: художня діяльність – вид естетичної діяльності, художня творчість – вид естетичної творчості [18, с. 6]. Отже, предметом естетики як науки (природа естетичного, художнього таланту, художньої творчості особистості) окреслюється мета, завдання, зміст естетичного виховання особистості, критерії оцінки її естетичного розвитку.

Питанню естетичного виховання засобами мистецтва педогогічна думка надає посиленої уваги, особливо в контексті образотворчих мистецтв і відносно дітей та молоді. Науковці вважають, що початок вивчення цього процесу можна віднести ще до розробок античних філософів: Сократа, Платона, Аристотеля. Так, відомий крилатий вислів Сократа «Пізнай самого себе» вважається зародженням ідеї естетичного виховання взагалі. Платон

(учень Сократа) наголошував на потребі такого мистецтва, яке «виховує бадьорість духу у громадян» [30, с.260]. Їхній послідовник, видатний філософ Арістотель також замислювався над цими питаннями, про що свідчить уведене ним поняття «мімесис». *Мімесис* (грецьк. *mimesis* – наслідування, відтворення) – основний принцип творчої діяльності людини в античній естетиці. За Аристотелем, це може бути й адекватне відображення дійсності (зображення речей такими, «якими вони були або є»), і діяльність творчої уяви (зображення їх такими, «як про них говорять і думають»), та ідеалізацію дійсності (зображення їх такими, якими вони повинні бути) [35, с. 209]. На сьогодні *мімесис* визначається як естетична теорія, яка пояснює походження і сутність мистецтва наслідуванням людиною природи. В подальшому цю теорію, окрім Арістотеля, розвивали вчені епохи Відродження, просвітництва, реалісти XIX ст. Інший підхід характерний для модерністських течій.

А. Чухорський у своїх розвідках окреслює панораму наукових досліджень, присвячених проблематиці естетичного виховання засобами образотворчого мистецтва, розглядає та критично аналізує статті, монографії, посібники, що стосуються цієї теми. Зокрема, робить історичний екскурс відносно зміни парадигм естетичного виховання. Середньовічні філософи, свідчить автор, вважали митця посередником між «божественним логосом» і людиною. Завдання духовно-естетичного виховання покладалося на архітектуру та поезію («Собор мав стати Біблією для неписьменної людини», а зорієнтована на еліту поезія давати «насолоду слуху і розуму»). У кожен історичний період пріоритетну роль у естетичному вихованні виконували щоразу інші види мистецтва, констатує науковець. «Так, у добу античності пріоритетними вважалися література й театр; в епоху середньовіччя – архітектура й поезія; в епоху Відродження – живопис та скульптура; у XVII–XIX ст. – музика й театр, у XX ст. – кіно» [64, с. 264].

В епоху Відродження відбулася зміна парадигми естетичного виховання, пов'язана із пріоритетом світської культури, коли відбувається зосередження

уваги на людині як об'єкті художньої інтерпретації. Як зазначають Л. Левчук та О. Оніщенко, у цьому сенсі значний інтерес викликає науковий доробок іспанського філософа Х. Вівеса, який запропонував «комплексну модель» естетичного виховання людини і розглядав педагогіку як науку про всебічне виховання людини, що ґрунтується на поступовому розвитку її природних здібностей [30, с. 261].

Пізніше, у XVII ст. було закладено основи естетичного руху, спрямованого на широку аудиторію, що досягнув своєї вершини у XVIII – на поч. XIX ст. та отримав назву Просвітництво. Філософія того часу запропонувала такі фундаментальні естетичні поняття як *естетичний смак* (І. Готшед, Д. Юм, К. Гельвецій) та *естетичне виховання* (Ф. Шіллер, «Листи про естетичне виховання людини»). Так, у своїй відомій праці Ф. Шіллер зазначав, що завдання формування всебічно розвиненої гармонійної особистості може бути здійснене лише засобами мистецтва.

У другій половині XIX–XX ст. на розвиток мистецтва та на розуміння естетичного виховання впливали світові соціально-політичні катаклізми, науково-технічний прогрес. У той час виникає велика кількість художніх напрямів (у т. ч. ірраціоналістичне елітарне мистецтво), розвиток яких був підготовлений філософськими працями Ф. Шеллінга, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, А. Бергсона, З. Фрейда та ін., де утверджувалася думка про непотрібність мистецтва нижчим класам, а відтак нівелювалася ідея естетичного виховання.

Вітчизняна практика естетичного виховання була започаткована ще в IX ст. легендарними просвітителями Кирилом і Мефодієм (переклали Апостол і Євангеліє), а також діяльністю Ярослава Мудрого (результатом якої стало зведення собору Святої Софії в Києві, відкриття школи та бібліотеки).

Відносно практики естетичного виховання на території нашої країни необхідно згадати переконання Г. Сковороди, який наголошував на необхідності кожній людині чітко усвідомити свою роль у суспільстві,

знайти «сродну працю». На думку філософа, необхідна активна взаємодія філософії та мистецтва, що стало важливим принципом його теорії виховання гармонійної особистості. У подальшому ідеї Г. Сковороди знайшли своє яскраве підтвердження у літературній практиці XIX–XX ст. (Т. Шевченко, І. Франко, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, М. Вороний, М. Хвильовий, Л. Костенко та ін.) [64, с. 265].

На сьогодні одним із важливіх завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти в Україні, є виховання особистості, яка здатна творчо мислити, приймати нестандартні рішення, гнучко реагувати на зміни в умовах життєдіяльності суспільства. Стратегічним завданням вітчизняної освіти стало формування творчої особистості, реалізація її природних нахилів і здібностей в освітньому процесі. Сучасні концепції загальної середньої освіти, національного виховання та концепція художньо-естетичного виховання учнів спрямовані на пошук нових шляхів та засобів розкриття неповторного творчого потенціалу особистості.

Одним із дієвих факторів формування та естетичного виховання особистості виступає образотворче мистецтво. Аналіз науково-педагогічних та мистецтвознавчих джерел показав, що більшість дослідників важливим завданням художньо-естетичного виховання вважають формування у дітей і молоді свідомого та цілісного сприймання естетичної цінності, наочно показаної у творах образотворчого мистецтва. Вони обстоюють позицію необхідності збагачення його особистості різноманітними духовно-художніми враженнями, емоційним сприйняттям навколишнього світу тощо.

У другій половині XX століття особлива увага вітчизняних освітян зосереджувалась на дослідженні запитів щодо необхідності навчання дітей дошкільного віку розумінню мови мистецтва, тобто виразних засобів, які застосовує художник для втілення творчого задуму. Провідне місце в цих питаннях такі дослідники як М. Дубовик, Н. Дяченко, В. Захарова, Н. Кириченко, В. Котляр, Г. Підкурманна, Л. Сірченко, Л. Скиданова відводили аналізу творів образотворчого мистецтва (живопису, скульптури,

графіки, декоративно-прикладних). На їх думку, саме такі умови уможливають формування у дітей естетичної оцінки та вмінь визначати емоційно-моральний, естетичний зміст побаченого [17, с. 88 ; 20, с. 14 – 17.; 23, с. 112;25, с. 6 – 7.;44, с. 10 – 11.; 61, с.204].

У сучасну інформаційну добу питання естетичного виховання дуже загострюються. Ми згодні із С. Скрипниковою, що на сьогодні діти й молодь потрапили в центр нескінченних інформаційних потоків, за якими неможливо встигнути, що зрештою призводить до формування у дітей та молоді нового, так званого «кліпового» типу мислення, що вимагає нових педагогічних підходів до роботи з такими дітьми [58, с. 99]. Проблеми естетичного виховання молоді в умовах глобалізації та інформаційної революції досліджує Т. Андрущенко, яка наголошує, що здатність до естетичного сприйняття навколишнього світу, як і здатність до активної творчої діяльності «сама по собі в людині не виникає, вона свідомо формується культурою, зокрема, через освітянські технології» [1, с. 242].

С. Скрипникова зазначає, що естетичне виховання є «незамінним компонентом в структурі всебічного гармонійного розвитку особистості, від успішності вирішення завдань якого залежить формування у молодій людині почуття прекрасного, виховання у неї любові до краси навколишнього світу, природи; формування усталених оцінних критеріїв стосовно творів мистецтва; набуття знань та оволодіння вміннями, необхідними для творчого та діяльного способу життя» [58, с. 99].

В. Кузьменко визначаючи теоретичні основи діагностичної роботи щодо естетичної обдарованості дошкільника, стверджує, що *естетичне виховання* – це цілеспрямований, систематичний процес впливу на особистість дитини, з метою розвитку у неї здатності бачити красу навколишнього світу, мистецтва і створювати її. У процесі здійснення естетичного виховання, радить науковець, необхідно розв'язати наступні завдання: систематично розвивати естетичне сприйняття, естетичні почуття і

уявлення дітей, їх художньо-творчі здібності, формувати основи естетичного смаку [26, с. 114-115].

С. Скрипникова констатує мету естетичного виховання: формування естетичної та художньої культури особистості, особливим завданням – передання молодому поколінню цілого пласта нагромадженого людством досвіду чуттєво-емоційного та інтелектуального життя, що зберігається в усіх людських творіннях, у ставленні людей один до одного, відображається у системі художніх цінностей, а також у ставленні людини до навколишнього світу і до світу природи. Автор зауважує, що в нашій народній педагогічній спадщині традиції естетичного виховання пронизують практично всю систему виховання особистості. Одним із цінних джерел естетичного досвіду українського народу, вважає науковець, виступає дитячий фольклор, яка є багатожанровою системою і складається із прозових, речитативних, пісенних та ігрових творів. Це можуть бути як твори, що виконуються дорослими для дітей: колискові пісні, забавляння (утішки); так і творчість самих дітей. С. Скрипникова робить висновок про те, що «народна душа українського народу з притаманним їй поетичним осмисленням дійсності робить засобом естетичного виховання не тільки навколишній світ природи, але і власну важку працю, намагаючись зробити естетичним кожний вид людської діяльності та прищеплюючи молодому поколінню такі ж прагнення до утвердження ідеалів краси у кожному предметі навколишньої дійсності» [58, с.100-106].

У доробках В.Орлова теоретичні засади професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін розглядаються у двох значеннях: у широкому розумінні – це сукупність понять і уявлень про естетичну та художньо-педагогічну діяльність, у вузькому – система знань про індивідуальні та особистісні якості фахівця на певних етапах його професійної підготовки і розвитку, шляхи вирішення проблем, що виникають у ході професійного становлення та способи їх подолання. В.Орлов аналізує наукові дослідження різних напрямів художньо-педагогічної освіти, що дає

змогу визначити певні тенденції й етапи розвитку системи методичної підготовки вчителів. Теоретико-методологічне вивчення різноманітних методик надало автору підґрунтя вважати, що їх створення є прикладом принципово різних підходів до проблеми художньо-естетичного виховання і розвитку підростаючого покоління. «Еволюція змісту предметів художньо-естетичного циклу в загальноосвітній школі супроводжувалася змінами у підходах до художньо-педагогічної освіти у вищих навчальних закладах і підготовки вчителів мистецьких дисциплін» [41, с. 14-16]. Подібні зміни торкнулись також підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, що, у свою чергу, впливало на художньо-естетичне визовання дітей дошкільного віку.

Проблема спрямування освітньо-виховного процесу закладу дошкільної освіти (ЗДО) на цілісний розвиток дитини і формування здатної до естетичного, творчого сприйняття світу особистості набуває особливої актуальності на сучасному етапі розвитку суспільства.

Заклади дошкільної освіти відіграють значну роль у збереженні духовної єдності та спадковості поколінь, становлять підґрунтя для формування творчої особистості як основної продуктивної сили держави, стають важливою складовою національної системи освіти, а також закладають підвалини естетичного сприйняття дитиною світу. Вагомого значення набувають питання вдосконалення естетичного виховання підростаючого покоління, формування та розвитку естетичних почуттів, художніх уподобань та естетичного смаку найбільш ефективними засобами [4;45;3]. Педагоги, науковці, практики перебувають у постійному пошуку нових форм і методів виховного впливу на особистість, розуміючи потребу вдосконалення методик естетичного виховання, приведення їх у відповідність із завданнями реформування системи освіти в Україні.

Спираючись на дослідження Н. Киященко, Т. Танько та М. Чернявська відзначають, що важливою складовою естетичного виховання вчені вважали художнє виховання. Наприклад, (художнє виховання є процесом

цілеспрямованого впливу засобами мистецтва з метою вироблення у вихованців любові до мистецтва, розуміння мистецтва, вміння насолоджуватися ним та по можливості творити в галузі мистецтва за М. Киященко) [24, с. 19]. При цьому вчені (Н. Ветлугіна, М. Киященко) підкреслювали, що естетичне виховання ширше художнього, оскільки у його завдання входить формування естетичного ставлення до природи, суспільного життя, праці, побуту [24., 21-22; 332, 8].

Художньо-естетичне виховання молоді є на сьогодні одним з актуальних завдань педагогічної науки. Воно спрямоване на формування здатності сприймати дитиною прекрасне у навколишньому середовищі і мистецтві, на розвиток естетичних почуттів, суджень, смаків, умінь, творчих здібностей, потреби брати участь у створенні прекрасного в житті і художній творчості [15, с. 392]. Дослідження наукової літератури з естетичного та художньо-естетичного виховання дає можливість дійти висновку про те, що існують різні підходи щодо визначення поняття «художньо-естетичне виховання». Зазначимо, що численні тлумачення терміну зумовлені багатогранністю цього процесу.

У словниках можна знайти різні визначення художньо-естетичного виховання. Так, наприклад, в «Українському педагогічному словнику» С.Гончаренка естетичне виховання – «складова частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини» [10, с.119]., а художнє виховання – «це складова частина естетичного виховання; формування засобами мистецтва естетичного сприйняття, розвиток художньо-естетичних здібностей людини в різноманітних галузях мистецтва, потреби вносити в життя прекрасне» [10, с.354]. В той же час, художнє виховання дошкільників – педагогічно орієнтоване виховання художніх смаків і здібностей, здійснюване відповідно до вікових і психологічних особливостей дітей 3-7

років; розвиток у дітей почуття прекрасного сприяє їхньому моральному вихованню й розширенню їхнього розумового кругозору [там само].

У «Педагогічному словнику» М.Ярмаченка подається інше визначення: «Художньо-естетичне виховання передбачає формування основ естетичної культури, естетичних норм і принципів, переконань та ідеалів естетичного сприймання та емоційного ставлення до прекрасного, духовне збагачення учнів, розширення їх світогляду, оволодіння цінностями і знаннями в озброєння школярів естетичними знаннями, виховання художнього смаку, вироблення естетичної активності, бажання вносити прекрасне у життя, примножувати культурно-мистецькі надбання народу» [42, с. 491].

У результаті теоретичного аналізу наукової літератури А. Чухорський дає визначення *естетизації* наступним чином: це процес та результат надання естетичної форми будь-якій предметній сутності за допомогою форм і методів естетичного впливу на особистість. У свою чергу, *естетизацію навчально-виховного середовища* автор визначає як процес і результат введення естетичного компонента в процес навчання і виховання з метою формування естетичної свідомості, естетичного світосприйняття, естетичних оцінок учасників освітнього процесу [65].

Автор «Концепції художнього-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України» Л.Масол з огляду на те, що мистецтво має унікальні можливості впливу на людину, розглядає художньо-естетичне виховання не лише як процес набуття художніх знань і вмінь, а, насамперед, як універсальний засіб особистісного розвитку школярів на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів [33]. На думку Т. Фокіної, художньо-естетичне виховання – це виховання цілісної гармонійно розвиненої особистості, для якої характерно сформованість естетичної свідомості, наявність системи естетичних потреб та інтересів, здібностей до творчості, правильне розуміння прекрасного в дійсності і мистецтві [63, с. 36].

Таким чином, аналіз наукової та педагогічної літератури дав змогу визначити, що існують різні визначення поняття «художньо-естетичне виховання», але у більшості з них виокремлено основні положення, що вказують на його сутність: по-перше, – це процес цілеспрямованого виховання почуття прекрасного; по-друге, – це формування здатності сприймати й бачити красу в мистецтві, природі й житті, оцінювати її; по-третє, завдання художньо-естетичного виховання полягають у формуванні художнього смаку; і по-четверте, – це розвиток здатності до самостійної творчості й створення прекрасного, розвиток уміння творчо створювати продукти творчості.

Отже, аналіз наукової психолого-педагогічної літератури показав, що проблема художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку є актуальною для вчених багатьох галузей науки – культурологів, естетів, психологів та педагогів. Їхні думки можуть стати основою для подальшого дослідження проблеми художньо-естетичного виховання засобом образотворчого мистецтва взагалі та нетрадиційними техніками малювання зокрема.

З'ясовано, що художньо-естетичне виховання можна розглядати як формування й виховання у дітей дошкільного віку естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, розвиток здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності.

1.2. Завдання та особливості художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку

Можливість та здатність сприймати світ за законами краси є невід'ємною складовою сформованої духовної особистості, людини культури. Цілісний розвиток особистості неможливий без естетичної

вихованості, розвитку естетичних смаків, почуттів, художніх здібностей. Саме тому досить важливим стає допомога дитині відкрити світ краси й радості її сприйняття в період, коли вона починає сприймати й відчувати навколишній світ.

Найбільш сприятливим та сенситивним для цього є старший дошкільний вік, коли відбувається процеси формування естетичного ставлення до життя, збагачення емоційно-чуттєвої сфери дитини, а також розвивається сприймання прекрасного в природі, мистецтві, відношеннях та в загалом – житті. Саме у дітей цього віку більш сталими та зрілими стають форми естетичних, моральних та пізнавальних почуттів, а саме: відповідальність, чуйність, співчуття, взаєморозуміння та ін.

Поняття естетичної та художньо-естетичної культури і проблеми її формування досліджувалися такими науковцями як Т. Аболіна, О. Бованенко, О. Буров, Д. Джола, І. Зязюн, М. Каган, Т. Комарова, Н. Миропольська, В. Малахов, С. Раппопорт, Г. Тарасенко, А. Щербо та ін. Загальні аспекти естетизації навчально-виховного або освітнього процесу розроблено в працях Л. Божович, В. Бутенка, Л. Виготського, А. Гончаренка, І. Гончарова, О. Запорожця, С. Коновець, О. Леонтьєва, Д. Лихачова, Л. Масол, С. Рубінштейна, О. Рудницької, Г. Шевченка та ін.

Специфічне розуміння сутності художньо-естетичного виховання обумовлює й різні підходи до його цілей та їх досягання. Мета художньо-естетичного виховання, тобто кінцевий результат цього процесу, полягає в тому, щоб у процесі сприймання, інтерпретації творів мистецтва і практичної художньо-творчої діяльності формувати в учнів особистісно-цілісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати естетичну свідомість, загальнокультурну і художню компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні [33]. На нашу думку, ця мета, зокрема її основні позиції, можуть слугувати орієнтиром у процесі художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Мета певного процесу завжди конкретизується в основних завданнях.

Загальна мета художньо-естетичного виховання, зазначає Л. Масол, визначається інтегрованістю навчальних, виховних й розвиваючих аспектів: «збагачення емоційно-естетичного досвіду, формування культури почуттів, розвиток загальних та художніх здібностей, художньо-образного мислення, універсальних якостей творчої особистості; виховання ... естетичного ставлення до дійсності та мистецтва, світоглядних уявлень і ціннісних художніх орієнтацій; виховання здатності сприймати та інтерпретувати художні твори, висловлювати особистісне ставлення до них, аргументуючи свої думки та оцінки; розширення і збагачення художньо-естетичного досвіду, опанування художніми вміннями та навичками в практичній діяльності, формування художньої компетентності; формування системи знань та уявлень про сутність, види та жанри мистецтва, особливості художньо-образної мови мистецтв – музичного, візуального, хореографічного, театрального, екранного; виховання художніх інтересів, смаків, морально-естетичних ідеалів, потреб у художньо-творчій самореалізації та духовно-естетичному самовдосконаленні відповідно до індивідуальних можливостей та вікових етапів розвитку, формування навичок художньої самоосвіти та самовиховання» [33]. На нашу думку, основні завдання, які стосуються художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів, можна адаптувати до вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку та спрямовувати використання нетрадиційних технік малювання відносно цих орієнтирів.

Тобто, будь-яка мета не може розглядатися без завдань. Більшість педагогів (Г.Лабковська, Д.Лихачов, Л.Масол, Є.Торошілова та ін.) виокремлюють схожі позиції щодо провідних завдань, які не втрачають головної сутності поняття художньо-естетичне виховання. Зупинимось на основних з них. Так, першим завданням називають створення певного запасу елементарних естетичних уявлень, знань і вражень, які впливають на виникнення схильності, інтересу до естетично важливих об'єктів і явищ. Суть цього завдання полягає в накопиченні різних звукових або колірних

вражень. У цьому випадку важливу роль відіграють вміло підібрані предмети і явища, що відповідають уявленням про красу. Таким чином, буде формуватися чуттєво-емоційний досвід. Крім того необхідні враховувати також конкретні знання про природу, самого себе, про світ художніх цінностей [55, с. 90-95].

Друге провідне завдання художньо-естетичного виховання засобами мистецтва полягає у формуванні на основі отриманих знань здатності до художнього та естетичного сприйняття. Це зумовлює отримати такі соціально-психологічних якості людини, які забезпечують їй можливість емоційно переживати і оцінювати естетично значущі предмети і явища, насолоджуватися ними [51, с. 106-108]. Це завдання свідчить про те, що інколи трапляється така ситуація, що діти цікавляться, наприклад, живописом, тільки на загальноосвітньому рівні. Вони квапливо дивляться картину, намагаються запам'ятати тільки назву, художника, потім звертаються до іншого полотна. Ніщо не викликає в них здивування, не змушує зупинитися і насолодитися досконалістю твору. Д.Лихачов зазначає, що «... таке швидке знайомство з шедеврами мистецтва виключає один з головних елементів художньо-естетичного ставлення - милування» [32, с. 56]. З естетичним замилюванням щільно пов'язана загальна здатність до глибокого переживання. Б. Ліхачов зазначає, що виникають ознаки справжньої художньо-естетичної вихованості: гами піднесених почуттів та глибокого духовного насолоди від спілкування з прекрасним; почуття відрази під час зустрічі з потворним; почуття гумору, сарказму в момент споглядання комічного; емоційного потрясіння, гніву, страху, співчуття, які ведуть до емоційного і духовного очищення, яка у результаті переживання трагічного, [32,с.59].

Глибоке переживання естетичного почуття нерозривно зв'язане з естетичним судженням, тобто з художньо-естетичної оцінкою явищ мистецтва і життя. Є.Гусев художньо-естетичну оцінку визначає, як оцінку, «засновану на певних естетичних принципах, на глибокому розумінні

сутності естетичного, яка передбачає аналіз, можливість доказу, аргументації» [14. , с. 11]. Порівняно з визначенням Б.Лихачова, де естетичне судження – доказова, обґрунтована оцінка явищ суспільного життя, мистецтва, природи, можна сказати, що художньо-естетична оцінка потребує обов'язкової доказовості [32, с. 32]. Таким чином, одна із складових цього завдання - сформулювати такі якості дитини, які дозволили б їй дати самостійну з урахуванням вікових можливостей, критичну оцінку будь-якого твору, висловити думку з приводу нього і свого власного психічного стану.

Ще одне завдання художньо-естетичного виховання пов'язане з формуванням у кожного вихованця художньо-естетичних творчих здібностей. Головне полягає в тому, щоб виховати, розвинути такі якості, потреби і здібності особистості, які перетворюють індивіда в активного творця, творця естетичних цінностей, дозволяють йому не тільки насолоджуватися красою світу, а й перетворювати його за законами краси. Суть цього завдання полягає в тому, що дитина повинна не тільки знати прекрасне, вміти ним милуватися і оцінювати, а вона ще повинна і сама активно брати участь у створенні прекрасного в мистецтві, житті, праці, поведінці, відношеннях, самостійно створювати роботи творчого характеру [1)32, с.52; 2) 66].

Однак, на думку Л. Виготського, виявлення на ранніх етапах життя художньо-творчих здібностей ще не є запорукою досягнення особистістю мистецьких досягнень у майбутньому – багато що залежатиме від того, наскільки наполегливо і в яких наставників вона опануватиме таємниці творчості, від потенціалу її таланту, здоров'я, характеру, волі, здатності жертвувати в ім'я головної мети різноманітними привабами життя і навіть від особливостей фізіологічного розвитку [7, с. 239].

Система естетичного виховання будується із врахуванням принципу творчої самостійної діяльності дітей – це виявляється у здатності дошкільників переносити вироблені творчі навички на виконання будь якої справи. Головним принципом естетичного виховання, на думку Л. Масол, є

принцип всезагальності естетичного виховання і художньої освіти. Ці принципи забезпечують реалізацію системи естетичного виховання і сприяють формуванню естетичної культури дітей дошкільного віку [33, с. 28].

Як зазначає Т. Поніманська, естетичне виховання є масштабною, складною справою, яка передбачає залучення дитини в контекст прекрасного як універсуму, в систему загально-цивілізаційних естетичних художніх цінностей, оскільки прекрасне є цілісним, єдиним у своїй всезагальності, втілює в собі естетичний, художній геній, який є однаково цінним для кожного народу. Маючи загальнолюдську цінність, свідчить автор, «прекрасне втілює в собі особливості бачення його представниками конкретного етносу і народу. Спрямування дитини на пізнання й усвідомлення цих особливостей є надзвичайно важливим завданням естетичного виховання» [46, с.456]. Ми згодні з науковцем, що до цього необхідно вести свою роботу педагогам вже дошкільної пори.

Як вважають М. Мельничук, А. Мелік-Пашаєв та інші дослідники, саме у складному вимірі цілісності, єдності прекрасного, у багатоманітності його національних вимірів особистість знаходить місце для реалізації свого художнього потенціалу, тому й необхідно поступово естетично виховувати дітей, починаючи з дошкільної пори [8, с. 151].

Художньо-естетичне виховання є однаково важливим для дітей різних вікових груп, вважають науковці. Досить часто художні враження, отримані дитиною, залишаються в її пам'яті на все життя. Н. Лисенко та Н. Кирста стверджують, що добору найефективніших методів роботи з дітьми на заняттях і в їх самостійній художній діяльності сприяє врахування вікових особливостей, зокрема у використанні форм і засабів впливу. Ми згодні з авторами в тому, що з методичного і особливо з технічного погляду саме образотворче мистецтво і музика найдоступніші для дітей старшого дошкільного віку. Розуміння складних або синтетичних мистецтв, таких, наприклад, як кіно, полегшується тим, що вони ґрунтуються на літературі,

музиці, образотворчому мистецтві [31, с. 206, 217].]. На нашу думку, досить цінним для естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку є врахування такого засобу художньо-естетичного виховання як образотворче мистецтво, зокрема нетрадиційні техніки малювання.

Через образотворчу діяльність, вважають мистецтвознавці та педагоги, «діти залучаються до джерел народної культури, мистецтва художників, поетів, композиторів, навчаються бачити світ природи в колористичному багатстві і переносити свої враження у живописні картини, зліпки, створювати фігури в техніці паперової пластики; опановують прийоми фітодизайну і клаптикової аплікації тощо» [60., с. 103]. В образотворчій діяльності реалізується програма сенсомоторного розвитку особистості за певними етапами. Якщо у молодшому (3-5 років) та середньому (4-5 років) дошкільному віці сенсомоторний розвиток відбувається на рівні *сенсорного і моторного стимулювання* (ще незрілі аналізаторні системи потребують моторного забезпечення і, навпаки, для забезпечення цілеспрямованого руху потрібна сенсорна підтримка) та *сенсомоторної інтеграції або координації* (більш тонкого відпрацювання диференційованих рухів під кон тролем системи сприймання) відповідно. То у старшому дошкільному віці (5-6 років) провідним стає *психосенсомоторний розвиток* (збагачення функціонального сприймання психосоціальним досвідом та емоціями) [60, с. 103].

Сутність художньо-естетичного виховання зумовлює потребу вихователів ЗДО у психологічних знаннях індивідуальних особливостей, психолого-педагогічних закономірностей становлення особистості дитини та колективу. Психологічні знання допомагають точніше визначити завдання та цілі виховної роботи, зорієнтуватися у їх результатах, враховувати їх. З багатьох причин розвиток дітей старшого дошкільного віку відбувається по-різному, тому особистість кожної дитини, поряд з типовим, загальним для дітей даного віку має і своє, індивідуальне. Це індивідуальне і визначає у багатьох випадках ефективність виховних впливів. Тому вихователеві дуже важливо знати, які якості властиві дитині на певному віковому розвитку, її

здатності та уміння – тоді вихователь зможе зрозуміти, звідки у дітей з'являються нові риси або якості, і виходячи з цих знань вирішувати конкретні виховні завдання.

Цьому віку притаманні певні емоційні особливості, на що вказує М. Варій: дошкільнята вже настільки опановують вираження емоцій, «що показувана експресія тієї чи іншої емоції зовсім не означає її переживання. У дітей дошкільного віку з'являється очікування (передбачення) тих чи інших емоцій, що впливає на мотивацію їхньої поведінки й діяльності, вносячи корективи в їхні плани. У дошкільному віці поступово розвивається вміння визначати емоційний стан інших людей» [6, с.581]. Більшості 5–6-річних дітей стає доступним визначення емоцій іншої людини за її мовою. У дітей дошкільного віку 6-7- років виникають дружні стосунки між собою, хоча чіткого розуміння дружби ще немає [там само].

У нашому дослідженні ми спираємось на ствердженнях авторів Базового компонента дошкільної освіти та чинних програмах «Я у світі», «Українське дошкілля», «Радість творчості», «Дитина», «Соняшник» «Впевнений старт» та ін. (на відповідні розділи) [3; 5; 48; 69]. Відповідно враховуємо засвідчені в них психолого-педагогічні вікові особливості художньо-естетичного виховання.

У програмі розвитку старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (за 2013 рік) визначено наступні позиції у характеристиці психологічного віку: соціальну ситуацію розвитку, провідну діяльність та вікові новоутворення. Важливим, на наш погляд, у першій позиції є визначення найважливішої потреби дитини цього віку – вона прагне жити з людьми, які її оточують, спільним життям, вступати з ними у безпосередній контакт, постійно перетинатися з дорослим світом. «Проте життя дитини проходить в умовах опосередкованого зв'язку зі світом дорослих, що ... усувається моделюванням дитиною бажаних взаємин у сюжетно-рольовій грі» [69, с 8.]. У дитини старшого дошкільного віку змінюється місце серед дорослих: з'являють елементарні обов'язки у дитини, самостійне виконання доручень,

прохань, вимог та ін. Також відбувається стабілізація взаємин з однолітками, «утворення «дитячого суспільства», оформлення дитячої субкультури з притаманною їй територією, правилами співжиття, інтересами, ролями, перевагами, пріоритетними цінностями, соціальним статусом кожного її члена» [там само].

Важливим стає у цей віковий період головна провідна діяльність дитини – сюжетно-рольова гра, яка стає складнішою. В ній «старший дошкільник програє різноманітні ситуації, пов'язані з людськими взаєминами, систему власних дій у цих ситуаціях та систему наслідків цих дій для себе й оточення. У сюжетно-рольовій грі дитина спочатку дієво, емоційно, а потім й інтелектуально освоює систему стосунків між людьми» [69, с 8-9]. Гра стає визначальною діяльністю у цей вік, вона впливає на розвиток психіки та особистості дитини.

Серед вікових новоутворень автори Програми вважають важливими такі: перший схематичний обрис дитячого світогляду; внутрішні етичні інстанції; супідрядність мотивів (мотив «хочу» поступається мотиву «треба», більшого значення набуває соціальна мотивація); довільну поведінку (здатність діяти цілеспрямовано, долати труднощі на шляху до мети, елементарно контролювати свою діяльність); творчу уяву (схильність до фантазування, вигадкування, творчої ініціативи); «усвідомлення свого обмеженого місця в системі взаємин з дорослими, вміння бачити власні чесноти і вади, виникнення більш-менш реалістичної самооцінки, самоповаги, прагнення бути визнаним іншими» [69, с 10-11].

У Програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» визначаються серед інших вікові можливості дітей дошкільного віку. Зокрема вирізняються: по-перше, характеристики фізичного розвитку (збільшення розмірів крупної мускулатури, тіло стає більш пропорційним, інтенсивно розвиваються усі системи та органи, легше і швидше формуються фізичні якості, висока потреба у руховій активності, посилюється гнучкість, більш узгодженими стають напруження та розслаблення м'язів,) та

психічного розвитку; по-друге, особливості розвитку особистості (формується первинний фрагментарний світогляд; людина стає центром, навколо якого обертається життя дитини; удосконалюється здатність більш чітко, свідомо, мотивовано робити свій вибір; розширюється діапазон емоційного світогляду; сформована елементарна система переваг, цінностей (бажання – небажання, що цікавить – не цікавить); виникає почуття обов'язку щодо інших, більш тривала довільна поведінка) [48, с. 151-156]. Ці особливості впливають також на художньо-естетичне виховання дітей старшого дошкільного віку.

Автори Програми «Я у Світі» розкривають також вікові можливості дітей цього віку у реалізації себе у предметному світі. Так, на 6-7 році життя вдосконалюється сприймання дитиною кольору та величини предметів, формується логічне мислення, розвивається уяві, розширюється словниковий запас, стає провідною потреба у співпереживанні, у взаєминах з дорослими, з'являється довільна регуляція поведінки [48, с. 210-211].

Якщо зупинитись на освітній лінії «Дитина у світі культури», необхідно детальніше дослідити світ образотворчого мистецтва. Зокрема: естетичне ставлення до світу стає більш свідомим та активним, чуттєво сприймає красу предметів, природи; емоційно реагує, намагається створювати красиве під час майстрування; формується духовна складова особистості. У цей віковий період розвиток художньо-естетичного самовираження засобами образотворчої діяльності (у тому числі нетрадиційними техніками малювання) обумовлений новими психологофізіологічними особистісними можливостями дитини: розвитком уяви, образної пам'яті та образного мислення, набутим досвідом мистецьких дій у світосприйманні, осмисленні й переживанні краси; досягнутим рівнем сенсорно-перцептивної культури, зображальних здібностей, базових знань з мистецтва (види та жанри, формотворення, колористика, композиція, матеріали, обладнання, правила та свобода творчості), інтересом до особи

художника та процесу образотворення, усвідомлення цінності власноруч створеного продукту в соціумі.

У старшому дошкільному віці зростає природна чуттєвість, чутливість дитини до деталей, концентрація уваги; збільшуються можливості пам'яті, мислення. Тепер дитина може зосереджуватись не лише на утилітарних функціях предметів, але й на їхніх властивостях (форма, колір, фактура, рух). Набуває здатності формувати цілісний перцептивний образ, передавати його на площині лінією, мазком, плямою, кольором, у об'ємі та просторі.

У цей період зростає самоорганізація, самостійність, досвід спільних дій, досягнутий рівень особистісної культури спілкування, що дозволяє дитині брати участь у колективних художньо-творчих проектах, створювати групові композиції (колажі, пано, фриз, декорації), відповідати за свої дії та спільний результат. Зростає *естетична активність*, що виявляється у зацікавленому емоційно-чуттєвому, ціннісно-дієвому ставленні до природного та предметно-просторового довкілля, творів мистецтва; бажання споглядати, милуватися, перейматися враженнями та натхненно образотворити, отримувати задоволення від процесу та результату; у відчутті потреби в пошуках красивого, нових естетичних враженнях та переживаннях. *Художня творчість* дитини виявляється у створенні нею «картини», «архитектурної споруди», «скульптури», «книжкової ілюстрації» та ін. засобами та техніками малювання, ліплення, аплікації, ігрового будівництва тощо [48, с. 221-224].

У програмі «Радість творчості» (сучасній парціальній програмі з художньо-естетичного розвитку дітей раннього і дошкільного віку) особливу увагу приділено виявленню, збереженню та розвитку творчого й особистісного потенціалу дитини. Автори конкретизують особливості художньо-естетичного розвитку дітей на різних вікових етапах, що й визначає специфіку організації освітньої роботи з цього напрямку [48, с.11].

Старший дошкільний вік (5-6 років) – період найбільш інтенсивного розвитку та збагачення різних видів творчої діяльності, яка вирізняється

більшим ступенем усвідомленості, стійкості естетичних почуттів, уявлень, оцінок, переконань. На цьому етапі продовжується активне засвоєння дитиною сенсорного досвіду, вдосконалення вмінь з оволодіння різними засобами виразності та використання вже знайомих матеріалів у створенні власних робіт, а також подальше пізнання краси навколишнього оточення й формування естетичної «картини світу». Маючи певний досвід, зазначають педагоги, 5-6-річна дитина повніше відображає предмети та явища навколишньої дійсності, активно виражає емоційне ставлення до них. У старшому дошкільному віці формуються найпростіші узагальнені способи побудови образу: поєднання різних технік виконання роботи, навички просторового розміщення елементів, інтеграція різних видів мистецтв тощо [48, с.113].

Таким чином, старший дошкільний вік теоретиками та практиками традиційно розглядається як найсприятливіший період для художньо-естетичного виховання. Цей вік має особливе значення в особистісному розвитку дітей – саме у цей період починається формування нових психологічних механізмів поведінки і діяльності. У старшому дошкільному віці відбувається закладання основ майбутньої особистості: становлення стійкої структури мотивів, зародження нових соціальних потреб, а саме потреба у визнанні і повазі з боку однолітків і дорослих, інтерес до колективних форм діяльності; поява нового (опосередкованого) типу мотивації як основи довірливої поведінки; дошкільник засвоює певну систему соціальних цінностей; моральних норм і правил поведінки в суспільстві.

Цілісно розвинена особистість є надзвичайно чутливою до краси, гармонії, благородства, і своєю діяльністю вона прагне утверджувати їх. Саме на формуванні таких якостей особистості зосереджене художньо-естетичне виховання.

Для підвищення рівня художньо-естетичної вихованості у дітей старшого дошкільного віку є всі необхідні передумови. Вони більш свідомо ознайомлюються з різними видами мистецтва, зокрема образотворчого. Їм

вже під силу розуміння різнобічних цінностей. Також дітям притаманна здатність емоційно відгукуватись на різні прояви естетичного у житті та мистецтві. У дітей старшого дошкільного віку більш виразними стають основи естетичного смаку – чуття кольору, лінії, форми та ін.

1.3. Нетрадиційні техніки малювання як чинник художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку

Завдання художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку, що передбачає формування естетичних якостей особистості, залишається й на сьогодні актуальним у педагогічній науці та практиці. Великі можливості для цього існують у різноманітній художній діяльності і особливо в образотворчій.

У педагогіці образотворче мистецтво використовується як засіб розвитку образного мислення, асоціативної пам'яті, художньої уяви. Воно може певним чином вплинути на внутрішній світ дитини через залучення її до сфери людських емоцій, виховуючи здібність орієнтуватися в навколишньому житті, пробуджуючи сприйнятливність до всього прекрасного.

У старшому дошкільному віці діти охоче займаються образотворчою діяльністю: вони відчують радість під час ліплення або малювання. Але, як зазначають педагоги та психологи, характерною ознакою малюнків більшості дітей, у тому числі й старшого дошкільного віку, є схематичність зображення, що обумовлюється віковими особливостями та недостатністю уявлень дітей про навколишню дійсність. Техніка виконання малюнків однотипна, у них переважає лінійність зображення. Діти цього віку поки ще не можуть передати реальної об'ємності та пропорцій предметів, розмістити

їх у просторі. Вони користуються чистою фарбою («відкритим» кольором), яка відтворює лише колір замість конкретного відтінку.

Погляд на оточуючий світ у малечі вирізняється оригінальністю й несхожістю на погляд дорослої людини. У процесі створення образів їм допомагає фантазія не тільки у казкових сюжетах, а й у малюнках, теми яких узяті з дійсності. Але педагоги свідчать, що на певних стадіях дитина малює не з натури, а по пам'яті. Разом з тим, малюнки дітей дошкільного і молодшого шкільного віку відзначаються виразністю. У цьому віці дитина ще не володіє, так званою, грамотою зображення. В той же час дитячі малюнки вирізняються виразністю і щирістю, а відсутність досвіду, образотворчої грамоти йому не шкодить.

Виразність образів дитячих малюнків давно стала предметом дослідження мистецтвознавців, психологів, педагогів. На їх думку, образотворча діяльність дитини не може не стати предметом зусиль дорослих – тих спеціалістів, які беруть на себе обов'язок розвивати і вдосконалювати її. Тобто, педагог не повинен бути лише спостерігачем дитячої творчості. «Дитина росте, розвивається, тому і виразність її малюнків слід розглядати у русі, у розвитку. Малювати діти починають раніше, ніж читати. У дошкільному віці вони знайомляться з графічними можливостями закріплення інформації на площині» [9; 60].

Як зазначає Л. Янцур, з усіх видів зображувальної діяльності дитяче малювання найбільш вивчене. Цікавитись ним почали ще у 80-ті роки XIX ст., але й досі триває вивчення дитячого малюнка. На основі аналізу великої кількості дитячих малюнків, дослідник визначив стадії розвитку малювання у дитини, причини, які спонукають її малювати. Так, науковець наводить приклад поглядів О.Бакушинського, який розглядав дитячий малюнок з позиції мистецтвознавця, історика, педагога. На його думку, джерелом дитячої творчості є біологічні чинники і розвивається вона не під впливом пізнання навколишнього світу, а під впливом накопиченого родового досвіду, інстинкту. Крім того, О. Бакушинський вважав, що дитяча творчість,

як і родовий досвід, досконала і є мистецтвом, тому дитина в дорослого навчитися нічого не може. Він простежував малюнок дитини з погляду його художніх особливостей, відзначав руховий ритм як організаційне начало в малюнку, яке допомагає дитині поступово засвоїти простір аркуша ритмічними мазками, штрихами. О. Бакушинський «виокремлював колір у малюнку як один із яскравих художньо-виразних засобів, звертав увагу на його орнаментальне значення у створенні композиції візерунка. За основу брав руховий і зоровий досвід дитини, залежність розвитку дитячої творчості від розвитку рухів і рухових відчуттів у пізнанні та відображенні світу» [60, с. 150]..

С. Сухорукова, О. Дронова, Н. Голота, Л. Янцур аналізують розгляд цієї проблеми у психологічній науці радянського періоду, яка розкрита в дослідженнях В. Кириєнка, М. Волкова, Б. Сазонтєва, Є. Ігнатєва, а також у багатьох педагогічних працях, серед яких найфундаментальнішими вважають дослідження Г. Лабунської, Є. Фльоріної, Н. Сакуліної. У працях цих педагогів та психологів розкриваються глобальні проблеми дитячого малюнка. Зокрема, Є. Фльоріна, розглядаючи проблему дитячої зображувальної творчості, у дитячому малюнку «вивчає його характерні особливості (своєрідність ліній, форми, кольору, розміщення на аркуші), звертає увагу на специфіку цих рис, притаманних малюванню дошкільнят, пропонує періодизацію дитячого малювання: дозображувальний період, процесуальний (до 4 років), згодом – період реалістичного зображення (до 7 років)» [60, с. 149-150].

У нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на художньо-естетчному вихованні дітей саме старшого дошкільного віку. Тому досить важливим стають дослідження Л. Пантелєєвої, Р. Смирнової, в яких найповніше розкрито розвиток у дітей старшого дошкільного віку відчуття кольору як одного з найвиразніших засобів у малюванні та декоративно-ужитковій діяльності. Також важливим є різні думки науковців щодо використання кольору у процесі малювання: якщо в дослідженні Є. Васильєвої колір

розглядався у вузько-дидактичному плані під час навчання дітей декоративного малювання, то Л. Пантелєєва ставить завдання ознайомити дітей з художніми властивостями кольору та його поєднань, їхньою образною виразністю. «Естетичні функції кольору розглядаються в різних видах діяльності (у декоративному малюванні, художньому конструюванні). На основі експериментальної роботи вводяться елементи дизайну, розробляється система настільно-друкованих ігор з розвитку у дітей відчуття кольору, що розширює можливості зображувальної діяльності дошкільняти» [60, с. 151-152].

С. Сухорукова, О. Дронова, Н. Голота, Л. Янцур вважають, що виразність малюнка залежить від того, чи розвинуті у дитини уява, образне сприймання, від тих умінь і навичок, яких вона набула в процесі навчання, а саме: володінням олівцем, пензлем, кольоровою крейдою, фломастерами, пастеллю та ін. У більшості досліджень виокремлено предметне, сюжетне, декоративне види малювання, кожен з яких має свої виражальні засоби. Так, основними виражальними засобами предметного малювання вважається ритм, форма, лінія; сюжетного – ритм, колір, композиція; декоративного малювання – ритм, симетрія, колірний стрій [60, с. 152-153].

Малюнок, як навчальна дисципліна, розкриває перед дітьми можливості шляхи побудови реалістичного зображення на площині, виховує в них художню культуру, формує знання і навички, для самостійної творчої роботи, і є, таким чином, основою їх підготовки до серйозного розуміння мистецтва. Одночасно, малюнок впливає на розвиток усіх інших якостей учнів, оскільки у процесі зображення бере участь не будь-яка окрема функція – сприймання, пам'ять, увага, мислення та ін., – а особа в цілому [21 38, с. 140].

На сьогодні досить пріоритетним та популярним стає інноваційно-освітня діяльність педагогів та практиків. У «Положенні про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» зазначено, що її предметом є розроблення, поширення та застосування освітніх інновацій. Це «нові

емпіричні та/або теоретичні знання, навчальний та виховний процеси, освітні (педагогічні), дидактичні, виховні, управлінські системи, моделі, методи, інноваційні освітні програми і проекти, інші інтелектуальні продукти, засоби навчання та обладнання, організаційні та адміністративні рішення, а також рішення іншого характеру, що істотно поліпшують якість освіти, результативність та ефективність освітньої діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників, навчальних закладів» [45].

У сучасній теорії та практиці дошкільного виховання науковці простежують три напрями інноваційно-освітньої роботи в галузі організації образотворчої діяльності дітей: а) створення інноваційних авторських програм; б) відкриття нестандартних, доступних для дітей виражальних засобів та способів образотворення в різних видах зображувальної діяльності (технології); в) пошуки оригінальної методики роботи над реалізацією творчих задумів дітей [60, с. 367].

На сьогодні вихователі-практики ініціюють багато новаторських ідей. Зокрема, вони досить часто висувають, обґрунтовують та розробляють такий перспективний напрям, як застосування нетрадиційних технік малювання. Вони експериментують з новими формами і методами розвитку та виховання дитини засобами образотворчого мистецтва в умовах нової парадигми дошкільної освіти. Особливо продуктивним у цьому аспекті є досвід роботи вихователів та організаторів образотворчого мистецтва в закладах дошкільної освіти. Тому, що, саме ці фахівці мають більші можливості для інноваційних пошуків. Адже вони мають поглиблену фахову підготовку в галузі теорії і методики образотворчої діяльності дітей. Також ці спеціалісти мають певні особистісні риси та характеристики, інтереси і схильності до інноваційних пошуків, потребу у досягненні плідного діалогу з дитиною. Цих педагогів, вважають науковці, «вигідно вирізняє особлива чутливість до краси, сенсорна культура, перцептивна чутливість, зацікавленість мистецтвом, психологією творчості, арт-терапевтичними можливостями мистецтва та художньої творчості» [60, с. 367-368].

Вихователі, педагоги-практики стверджують, що для дитини дошкільного віку малювання – це захопливий світ яскравих, дивовижних образів. Створені дітьми малюнки вражають дорослих своєю безпосередністю, оригінальністю, бурхливістю фантазії. Особливий інтерес викликають у дітей дошкільного віку саме нетрадиційні техніки малювання. Це відбувається тому, що «процес творчості за допомогою нетрадиційних інструментів – зовсім не складний, він нагадує цікаву гру, а результат його, незалежно від здібностей та обдарувань дитини – завжди позитивний» [37].

На думку В. Ніканорової та М. Пономаренко нетрадиційні техніки малювання, допомагають створити сприятливі умови для розвитку творчих здібностей кожної дитини, реалізувати її потребу відображати свої життєві враження навіть у тому випадку, коли вона не володіє зображувальними навичками у достатній мірі. Дістати найкращий результат на занятті дитині допоможе обрання техніки малювання, яка найбільш їй прийнятна й доступна. Автори вказують на те, що, застосовуючи під час малювання нетрадиційні техніки, діти переживають яскраві позитивні емоції, відкривають нові можливості добре знайомих предметів, які використовують як художні матеріали. Серед нетрадиційних технік дослідники описують такі монотипію, малювання на вологому папері, малювання пальцями, сухим пензлем, малювання восковими олівцями та аквареллю, граттаж, зім'ятий папір, крапковий малюнок та ін. [39].

С. Сухорукова пропонує свій алгоритм інноваційних пошуків за напрямом: розвиток елементів творчості дітей у процесі малювання нетрадиційними техніками. На початковому етапі вони вважають за потрібне провести дискусію на тему «Проблема використання нетрадиційних технік малювання у практиці дошкільної освіти», яка буде ефективною для пізнання ситуацій, що склалися у практиці сучасного дошкільця. Завданням дискусії може стати підведення слухачів до розуміння, що техніка малювання охоплює широке коло технологічних питань: набуття спеціальних навичок, способів і прийомів, за допомогою яких виконується художній твір,

безпосередній результат роботи художника зі спеціальними матеріалами та інструментами, способи їхнього використання для досягнення мети зображення і художнього вираження.

Традиційні техніки – це ті, які вже виправдали себе в процесі навчання і ввійшли до змісту сучасних програм, а нетрадиційними вважаються нові техніки, досить відомі, але які ще не знайшли широкого застосування, хоча можуть бути досить ефективними для зображення певних тем та для розвитку дитячої творчості. Спеціаліст вважає, що на противагу традиційності нетрадиційність дає можливість відійти від стереотипів, надати дитині максимальну свободу в її образотворенні. Досить важливим стає той факт, що нетрадиційні техніки дуже прості в технічному плані, тому їх досить нескладно засвоїти дітям. А цікаві результати приносять їм велике задоволення. «Вони також дають дітям унікальні можливості для експериментування, пошуків зображувальних матеріалів для втілення найсміливіших образів на папері, незвичайних фантазій, вражень, думок. Дитина навчається дослідницькій поведінці в соціумі і граючись пізнає зображальні можливості різних матеріалів: вона малює пальчиком, листочком з дерева, долонею, стопою, пір'ям, кавою, кашею в тарілці і на столі, водою з калюжі, мильними бульбашками, ниткою вмоченою у сік або фарбу, зеленку, яку мама залишила без нагляду тощо» [60, с. 370].

Для нашого дослідження досить важливо розглянути й описати існуючі на сьогодні нетрадиційні техніки малювання. Так, серед інших назвемо такі: гравюра, малювання пальчиками та долоньками, печатка, свічка та акварель, гра таж, воскові крейди та акварель, набризки, п звичайна (з трубочкою, з ниточкою), мозаїка та інші. Зазначимо, що досвід вихователів та практиків вказує на існування багато інших технік і з кожним роком, з появою нових матеріалів і креативних ідей, з'являються нові види технік малювання.

Розглянемо детальніше саме ті з них, які найбільше до вподоби дітям та найчастіше використовуються на заняттях у закладах дошкільної освіти.

Так, *гравюрою* в образотворчому мистецтві називають вид графіки, де зображення є друкованим відбитком з малюнка, виконаного на спеціально підготовленій дошці. Під час одержання зображення *малювання пальчиками та долоньками*, дитина спочатку опускає в гуаш долоньку або пальчик, або офарблює її за допомогою пензлика, а потім робить відбиток на папері. Якщо використовується техніка *печатка*, то зображення одержується через притискання печатки до штемпельної подушки з фарбою та нанесення відбитку на папір. Також малюють *свічкою та аквареллю*, коли дитина вирисовує спочатку свічкою на папері, а потім зафарбовує аркуш аквареллю в один або кілька кольорів, а малюнок свічею залишається білим. Досить цікавим є використання *гратажу*, коли дитина розмальовує аркуш паперу фарбами або олівцями різного кольору, натирає свічею аркуш так, щоб він весь був покритий шаром воску, а потім на нього наносить туш з рідким милом; після висихання паличкою вишкрябується малюнок. Доволі часто використовуються *набризки* – набирається фарба на пензлик (або зубна щітка) і вдаряється нею об картон, що тримають над папером; фарба розприскується на папір. Використовують різні види *плямografie* (звичайну, з трубочкою, з ниточкою), коли дитина зачерпує гуаш пластиковою ложкою на папір, у результаті виходять плями в довільному порядку, а потім використовують різні матеріали для отримання зображення. Ще користуються такою технікою як *мозаїка* – це зображення, зроблене на підготовленій основі зі шматків кольорового паперу. Діти можуть *малювати з сіллю*, яка надає роботі зернистості: нанести малюнок на папір таким чином, щоб об'єкти на ньому відділялися один від одного проміжком, потім розфарбувати аквареллю, а коли фарба висохне, посипати малюнок сіллю. Коли використовують техніку *імпасто*, змішують у рівних пропорціях клей, гуашеву фарбу і пісок, далі цю пасту наносять на малюнок, стекою проводять по готовій роботі, роблячи її фактурною. Існує такий вид графічної техніки, як *монотипія*, який пов'язаний з процесом друку; суть її полягає у нанесенні фарб на гладку поверхню дошки «від руки» – з подальшим друком на

верстаті (завжди отримуємо один відбиток) [22, с.15]. Ці та багато інших технік можна застосовувати у роботі з дітьми старшого дошкільного віку.

Також для дітей цього віку цікавими є різновиди друкарських технік. Друкарські техніки особливо цікаві для тих дітей, у кого існують складності з малюванням. Вони використовують саме ті техніки, які зазвичай швидкі та незвичні у виконанні. Серед цих технік наведемо наступні: друкування картопляними штампами, друкування природніх форм, друкування тканиною, друкування целофаном, друкування формочками для виготовлення печива, друкування зім'ятим папером, друкування краєм картону, друкування з картонних матриць, гравюра на картоні, ліногравюра, відбитки мильних пuzерів, та ін., а також, до друкарських технік відносяться різновиди монотипій.

У кожен період дошкільного віку педагоги пропонують використовувати певний набір нетрадиційних технік зображувальної діяльності, які відповідають віковим можливостям дітей. Так, у старшому дошкільному віці крім уже відомих дітям технік (саме тих, що використовувались у молодшому та середньому дошкільному віці: різновиди кляксографії, малювання долонькою, пальчиком, кулачком, відтиснення зім'ятим папером, поролоном, відбиття листям, малювання гілочкою, жорстким напівсухим пензлем, восковою крейдою чи свічкою, малювання з використанням шаблонів та трафаретів, чорно-білий граттаж та ін.), радять використовувати нові – кольоровий граттаж, аплікація з ячної шкарлупи (пофарбованої крупи, солі тощо), малювання свічкою з пропискою аквареллю, гуашшю, малювання мильними бульбашками та ін.

Висновки до першого розділу

Проблема художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку достатньо опрацьована в вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, це дозволило проаналізувати літературу з цього питання і зробити наступні висновки.

Художньо-естетичне виховання дітей старшого дошкільного віку займало і займає важливе місце у всій системі навчально-виховного процесу у закладі дошкільної освіти, тому що воно впливає на розвиток не лише естетичних якостей дитини, а й на розвиток особистості в цілому: її духовних потреб, моральних ідеалів, особистих та естетичних уявлень, поглядів. Всі ці якості розвиваються у дитини старшого дошкільного віку під впливом різноманітних факторів.

Основними завданнями художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку є: формування художньо-естетичного ставлення до дійсності, художньо-естетичного уявлень і суджень, художньо-естетичних почуттів, уявлень, основ художньо-естетичного смаку та здатності самостійно оцінювати твори художнього мистецтва і явища життя; освоєння дітьми художньо-естетичного діяльності; розвиток загальних і спеціальних художньо-творчих здібностей.

У сучасній психолого-педагогічній науці і практиці дошкільної освіти існують різні підходи до використання образотворчого мистецтва: як складової духовної культури в роботі з дітьми старшого дошкільного віку, як засіб естетичного виховання в особистісному розвитку дітей, як засіб розвитку творчих здібностей дитини, як засіб формування естетичного ставлення до дійсності та духовного розвитку особистості дитини старшого дошкільного віку.

Отже, художньо-естетичне виховання дітей старшого дошкільного віку передбачає формування цілісного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності; здатність до творчого самовиявлення,

яка вимагає свідомого, цілеспрямованого, планомірного і систематичного розвитку.

Використання нетрадиційних технік в процесі художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку є важливим завданням сучасної дошкільної освіти. Як один із засобів емоційно-образного пізнання дитиною навколишнього світу та формування гармонійної культурної особистості, образотворче мистецтво є ефективним засобом художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку. Нетрадиційні техніки малювання сприяють розвитку образного мислення, духовної культури; активізують пізнавальні процеси; підтримують збагачення почуттєвої сфери; посилюють емоційність сприймання; допомагають у стимулюванні розвитку творчих здібностей, творчої уяви, фантазії; підтримують формування елементарного художньо-естетичного досвіду у дітей старшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСОБУ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Констатувальне критеріально-рівневе оцінювання художньо-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку

Метою дослідження є наукове обґрунтування та визначення методичних основ використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Для досягнення мети дослідження важливим етапом стало визначення сучасного стану художньо-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Експериментальною базою дослідження обрано дітей дошкільного віку старших груп «Яблунька» та «Веселка» Білопільського дошкільного навчального закладу (ясла – садок) «Зірочка». Експериментом було охоплено 30 дітей старшого дошкільного віку, 10 вихователів, 2 педагоги із образотворчого мистецтва.

Досліди тривали 1,5 місяці 2019-2020 навчального року та 1,5 місяці (липень-серпень) 2020-2021 навчального року. Було проведено констатувальний та елементи формувального експериментів.

Метою констатувального етапу дослідження було вивчення рівнів художньо-естетичної вихованості дітей старших груп «Яблунька» та «Веселка» Білопільського дошкільного навчального закладу (ясла – садок) «Зірочка».

Тестування з метою визначення художньо-естетичної вихованості досліджуваних дітей старшого дошкільного віку здійснювалося за методиками Б. Андрієвського, Т. Голінської, В. Григоренко, А. Зосимовського, І. Зязюна, Л. Калуської, Л. Коваль, В. Кузьменко, В. Моляко, О. Музики, Н. Рідзвяної, О. Рудницької, Н. Черепківської,

М. Шиловой та ін. і складалося з 5-ти питань (або завдань) естетичного напрямку за кожним розробленим критерієм.

З метою організації в кожному закладі дошкільної освіти інтенсивний і розвиваючий комплекс естетичного виховання дитини, науковці рекомендують перебороти розповсюджене уявлення про обмеженість завдань і цілей естетичного виховання, оскільки пізнання краси природи рідної країни, усього навколишнього, краси спілкування, науки, фізичне удосконалення дають значно більш серйозний виховний ефект, ніж тільки прилучення до літератури і мистецтва. На жаль, зазвичай на практиці важливість цілей і завдань естетичного виховання, його можливості у формуванні особистості дитини старшого дошкільного віку недостатньо підкріплюються структурою навчального плану, в якому темам естетики в цілому, приділяється незначна кількість визначеного часу [57, с. 12].

Завдання вихователя дошкільного навчального закладу, на думку Н. Сакуліної, полягає у більш щільному використанні визначеного заходом часу, постійному використанні інтеграції навчально-виховних заходів, міжпредметних зв'язків; максимальному використанні можливості гурткової роботи. Основне завдання естетичного виховання полягає у формуванні творчого ставлення до дійсності. Розвиток естетичного сприйняття, естетичних і художніх здібностей, естетичної та художньої діяльності спирається на сучасний розвиток сенсорних систем, діяльність різних аналізаторів. Рішення завдань естетичного виховання тісно пов'язане з формуванням у дітей таких якостей, як ініціативність, вміння передбачати певні результати, прагнути до них, вміння мріяти [53, с. 34].

Ми згодні з поглядами науковців, які вважають, що завданням естетичного виховання є формування в особистості естетичної потреби – потреби людини в красі й творчої активності за законами краси. М. Шилова вважає, що критеріями естетичної вихованості особистості дитини у процесі формування естетичної потреби є: по-перше, широта естетичної потреби, тобто спроможність особистості естетично ставитися до якомога більшого

кола явищ дійсності; по-друге, якість естетичної потреби, що виявляється у рівні естетичного смаку та ідеалу; по-третє, активна творча діяльність (як виконавча, так і авторська), що стосується не тільки мистецтва, але й всіх форм діяльності [68, с. 58].

Оцінка художньо-естетичної вихованості досліджуваних дітей здійснювалася за критеріями, що є сутнісною ознакою, на основі якої реалізують аналіз і порівняння отриманих показників естетичної вихованості.

Відповідно до уявлень філософської, педагогічної та психологічної науки про єдність знань, почуттів і практичної діяльності, нами уточнено компоненти, критерії та показники художньо-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Таблиця 2.1

Компоненти, критерії та показники художньо-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку

Компонент	Критерій	Показники
Акумулятивний	Художньо-естетичне уявлення	Сформованість елементарних художньо-естетичних знань та вражень; Сформованість уявлень про образотворче мистецтво як важливу галузь суспільної культури і духовних цінностей; Прояв інтересу до творів образотворчого мистецтва, естетично значущих явищ
Ціннісно-спонукальний	Сформованість естетичного почуття	Здатність емоційно переживати та оцінювати естетично значущі предмети, явища та картини, малюнки і насолоджується ними; Тривалість і сталість вияву естетичних суджень; Усвідомлення емоційних переживань
Творчо-результативний	Художньо-естетична активність	Готовність до художньо-естетичної діяльності та творчості; Наявність різноманітних здібностей, умінь до творчої інтер-претації естетичних вражень; Здатність до активної самостійно-ініціативної художньої діяльності; Здатність знаходити нестандартні рішення, висловлювати власні почуття через фантазійне, у художньо-практичному відтворенні світу

Різні діагностичні методики допомагають фіксувати наявність певних характеристик особистості, допомагає педагогу розширити уявлення про хід становлення й розвитку особистості дитини, а також дозволяє педагогу коригувати виховний процес, удосконалювати засоби роботи з дітьми та збагачувати зміст виховного процесу.

Визначено три рівні художньо-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку: високий, середній, низький. Для проведення тестування було обрано дві старших групи «Яблунька» та «Веселка» по 15 дітей у кожній

Білопільського дошкільного навчального закладу (ясла – садок) «Зірочка».

Виявлення рівнів художньо-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку відбувалось у ході аналізу даних у відповідності до розробленої методики дослідження, яка включала (за В. Гриценко та Т. Грицициной): спостереження, анкетування (педагогів та батьків), методику завершення речень (включала бесіду з дітьми), моделювання експериментальних ситуацій, ігрові тестові завдання, аналіз продуктів дитячої діяльності [26].

Під час *спостережень*, які проводились в різних видах самостійної діяльності дітей та під час занять образотворчого циклу, особлива увага приділялася проявам нестандартної поведінки, оригінальним прийомам діяльності, дитячій ініціативі щодо створення естетичного, характеру відступів від запропонованих дорослими або іншими дітьми зразків, характеру емоційних реакцій на естетичний або неестетичний продукт діяльності. Також зверталася увага на наполегливість втілення задумів щодо створення естетичного, їх системність, частоту.

Методика *завершення речення* проводилась з метою встановлення уявлень дитини про те, що таке естетичне та неестетичне, чим воно характеризується, яким чином проявляється, виявлення потреби дитини у створенні естетичного, прагнення зберігати та підтримувати естетичне. У ході бесіди зверталась увага на індивідуальні запити дитини щодо створення

естетичного у певних видах діяльності, наявні у неї схильності та уподобання.

Ігрові тестові завдання проводились з метою уточнення оцінок про сформованість потреби дитини сприймати естетичне, спроможність обговорювати питання відповідної тематики, її зацікавленість, наявне коло уявлень про естетичне, вміння створювати естетичне. Під час тестування ми брали до уваги потребу дитини продовжувати розмову, її зацікавленість у тематиці, намагання придумати більш складні завдання, продовжити гру, ініціювати нові ідеї. Для проведення тестових ігрових ситуацій пропонувались певні питання. За їхньою допомогою ми визначали рівні художньо-естетичних уявлень та сформованість естетичного почуття. Для цього необхідно було показати кружечок того кольору, який відповідає певній відповіді: «так», «ні», «не знаю». Наприклад, такі питання:

1. Мені подобається розглядати різні картини, малюнки.
2. Малювати більш цікаво, ніж ліпити.
3. Мені подобається, еоли ми з моїм другом малюємо разом.
4. З радістю займаюсь малюванням і у садочку, й удома.
5. Мені подобається малювати більше пальчиками, ватними паличками, ниточками (та іншими...).
6. Коли ти лягаєш спати, згадуєш цікаві події або ті місця, де ти був?
7. Ти любиш придумувати неіснуючих тварин, героїв та розповідати про них?
8. Чи подобається тобі спостерігати за птахами, травичкою, листям, тваринами?
9. Чи подобається тобі розповідати батькам або друзям про мультики, про казку або пісні, які тебе хвилюють?
10. Ти любиш дивитись в Інтернеті або у книжечках як потрібно малювати?

Рівень захоплення художньо-естетичною діяльністю (художньо-естетична активність) перевірялася за допомогою оцінювання результатів

дитячої художньої творчості: акуратність під час малювання, завершеність малюнка, ступінь самостійності, ступінь творчості та відповідності конкретно художньо-естетичного змісту у кольорі, формі, матеріалі та ін.

Результати тестування дітей обох груп на констатувальному етапі дослідження зведено у таблиці 2.2-2.4.

Позначення в таблиці: «+» – показники високого рівня (В) естетичної вихованості, «0» – показники середнього рівня (С) естетичної вихованості, «-» – показники низького рівня (Н) естетичної вихованості.

Таблиця 2.2.

Результати тестування дітей в групі 1

№	Ім'я дитини	№ завдання										Рівень
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	Богдан Б.	0	-	-	-	0	-	-	-	0	0	Н
2	Каріна В.	0	0	-	0	-	0	0	-	0	-	С
3	Поліна Г.	0	0	-	-	0	0	0	-	0	-	С
4	Варвара Г.	-	0	-	0	-	0	-	-	0	-	Н
5	Анастасія Д.	-	0	0	0	0	-	0	0	-	0	С
6	Дмитро Д.	+	+	0	+	+	+	0	+	+	+	В
7	Поліна З.	0	0	0	0	0	0	-	0	-	-	С
8	Елізавета К.	0	0	0	0	-	+	0	0	0	0	С
9	Михайло К.	0	+	+	+	+	0	+	+	0	+	В
10	Ілля С.	0	0	0	-	-	-	-	-	0	-	Н
11	Софія Л.	0	0	0	0	0	-	-	0	0	0	С
12	Єгор Л.	0	-	0	-	0	0	0	0	-	-	С
13	Мілена П.	0	-	-	-	-	0	0	0	-	-	Н
14	Анна П.	-	-	-	0	0	0	0	0	0	-	С
15	Дмитро С	-	0	0	0	0	0	0	0	-	-	С

Таблиця 2.3

Результати тестування в групі 2

№	Прізвище, ім'я дитини	№ завдання										Рівень
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	Дмитро Ш.	0	0	-	-	0	-	-	-	0	-	Н
2	Татяна Ф.	0	0	-	0	-	0	0	-	0	-	С
3	Олександр Ш.	0	0	-	-	0	0	0	-	0	-	С
4	Олексій В.	-	0	-	0	-	0	-	-	0	-	Н
5	Вікторія К.	-	0	0	0	0	-	0	0	-	0	С
6	Вероніка К.	0	-	0	0	-	-	0	0	0	0	С
7	Катерина Ф.	0	0	-	0	0	0	-	0	-	-	С
8	Кирило В.	-	0	0	0	-	-	0	0	-	0	С
9	Марк С.	-	-	-	0	0	-	-	0	0	-	Н
10	Поліна Б.	0	0	0	-	-	0	0	0	0	-	С
11	Станіслав З	0	+	0	+	0	+	0	+	+	+	В
12	Анна Х.	0	-	0	-	0	0	-	0	-	-	С
13	Андрей Г.	0	0	+	+	+	0	+	+	0	+	В
14	Кирило К.	0	-	-	0	-	0	0	0	0	-	С
15	Максим Л.	0	0	0	+	+	+	+	+	0	+	В

Таблиця 2.4.

Кількісний аналіз сформованості художньо-естетичної вихованості

Рівень	Усього дітей	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
		дітей	%	дітей	%	дітей	%
1	15	2	13,3%	9	60%	4	26,7%
2	15	3	20%	9	60%	3	20%

Підсумовуючи результати тестування досліджуваних дітей на констатувальному етапі дослідження, зауважимо, що у дітей обох груп переважає середній та низький рівень художньо-естетичної вихованості, при

цьому дітей з низьким рівнем естетичної вихованості у групі 1 більше, тому саме ця група була обрана як експериментальна (ЕГ) для проведення формувального етапу дослідження; групу 2 визначено контрольною групою (КГ). Зазначимо, що у нашому дослідженні з об'єктивних причин було проведено тільки деякі елементи формувального експерименту.

З метою виявлення застосування нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей, встановлення ступеня усвідомлення педагогами цілей і завдань естетичного виховання було проведено тестування та анкетування педагогів Білопільського дошкільного навчального закладу (ясла – садок) «Зірочка». Оцінка стану організації естетичного виховання та професійної компетентності педагогів здійснювалася за критеріями:

- ступень готовності вихователів до формування культурної особистості старшого дошкільника в процесі художньо-естетичного виховання (усвідомлення цілей і завдань художньо-естетичного виховання дітей; вміння виявляти естетико-виховний потенціал нетрадиційних технік малювання;

- вміння забезпечувати асоціативно-образну обробку інформації; використовувати інтеграцію нетрадиційних технік малювання у навчально-виховній роботі; виховувати естетичні почуття до образотворчого мистецтва, естетичну оцінку творів образотворчого мистецтва, естетичні мотиви практичної діяльності;

- спрямованість на коригування ціннісної сфери дитини естетичними засобами (урізноманітнення спектру художньо-естетичних уподобань та смаків дітей; поглиблення естетичного сприйняття дітьми образотворчого мистецтва; вмотивовувати практичну діяльність дітей із позиції краси);

- забезпечення творчої самореалізації дитини в естетичній діяльності (вміння організовувати образотворчу діяльність дітей; створювати естетико-виховні ситуації у практичній образотворчій діяльності; налаштовувати дітей

на розширення меж використання набутого художньо-естетичного досвіду у процесі малювання нетрадиційними техніками);

– співпраця з батьками в процесі художньо-естетичного виховання; використання нетрадиційних технік в процесі художньо-естетичного виховання.

Результати тестування Білопільського дошкільного навчального закладу (ясла – садок) «Зірочка», міста Білопілья з метою виявлення їхньої професійної компетентності щодо організації роботи з художньо-естетичного виховання дітей засобами нетрадиційних технік малювання зведено у таблицю 2.5.

Таблиця 2.5

Узагальнені результати діагностики професійної компетентності вихователів Білопільського дошкільного навчального закладу (ясла – садок) «Зірочка», міста Білопілья щодо організації роботи з художньо-естетичного виховання

Показники	Рівні		
	високий	середній	низький
Усвідомлення цілей і завдань художньо-естетичного виховання та формування культурної особистості дитини	30%	40%	30%
Уміння виявляти естетико-виховний потенціал нетрадиційних технік малювання	20%	40%	40%
Уміння забезпечувати асоціативно-образну обробку інформації	10%	30%	60%
Уміння використовувати нетрадиційні техніки малювання як засіб художньо-естетичного виховання дітей	30%	50%	20%

Під час анкетування, на запитання «Чи повинен сучасний вихователь ЗДО бути готовим до формування художньо-естетичного досвіду дитини?» лише 40% вихователів відповіли ствердно; була виявлена й інша негативна тенденція – звужене (40% та хибне (20%) розуміння цілей і завдань

діяльності з естетичного досвіду дітей та використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання.

Результати анкетування привели до висновку, що робота педагогів в означеному напрямку потребує удосконалення: хоча більшість вихователів стверджують, що систематично включають в діяльність дітей нетрадиційні техніки малювання, лише дехто з вихователів вважають нетрадиційні техніки малювання ефективним засобом для художньо-естетичного виховання дітей, віддаючи перевагу образотворчій та театралізованій діяльності; 20% вихователів не використовують в художньо-естетичному вихованні інтеграцію заходів естетичного напрямку; 40% вихователів взагалі не проводять діагностику художньо-естетичної вихованості.

Такі результати свідчать про те, що нетрадиційні техніки малювання більшістю педагогів трактується як певний засіб у іграх та розвагах і мало приділяється уваги їх впливу на естетичний розвиток та виховання дітей старшого дошкільного віку; залишається гострою проблема методичного забезпечення використання нетрадиційних технік малювання в художньо-естетичному вихованні дітей (недостатнє забезпечення практичними методиками використання нетрадиційних технік малювання в освітньому процесі, відсутність наочного матеріалу та ін.).

Отже, перед дакладами дошкільної освіти стоїть завдання надати своїм вихованцям знання, прищепити навички й уміння, сформувати певні компетенції, сприяючи художньо-естетичному вихованню дітей старшого дошкільного віку, виховувати всебічно розвинену особистість. В процесі художньо-естетичного виховання відбувається поступове освоєння дітьми естетичної культури, формування художньо-естетичного сприйняття, а також уявлень, понять, суджень, інтересів, потреб, почуттів, художньої діяльності та творчих здібностей. Тому що естетичні якості особистості не є вродженими, але починають розвиватися з самого раннього віку в умовах соціального оточення і активного педагогічного керівництва.

Результати констатувального етапу дослідження підтвердили необхідність впровадження у виховний процес експериментальної групи методичного забезпечення для здійснення художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобом нетрадиційних технік малювання на формувальному етапі дослідження. Але зазначимо, формувальний етап дослідження не було проведено у зв'язку з зовнішніми факторами, тому у наступних розділах ми окреслемо сам процес його забезпечення та послідовність можливого проведення.

2.2. Форми, методи та прийоми художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобом нетрадиційних технік малювання

Змістом наступного етапу дослідження було визначення методичних основ використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку, а завданням – добір впливу засобів художньо-естетичної виразності з домінантою нетрадиційних технік малювання в процесі художньо-естетичного виховання дошкільнят. Ми припускаємо, що нетрадиційні техніки малювання є ефективним засобом художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

Зазначимо, що у сучасному закладі дошкільної освіти для ефективності художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку важливо створити необхідне особистісно розвиваюче середовище, яке вміщує у собі різні компоненти. Науковці та педагоги враховують різні підсистеми освітнього середовища. Так, Є. Белкіна і Т. Науменко однією з ведучих підсистем естетичного виховання вважають навчально-виховний процес дошкільного закладу: предмети природничо-математичного, гуманітарного та естетичного циклів, а також трудове виховання вносять у цю підсистему

свій вклад і одночасно тісно пов'язані між собою як її елементи; керівну роль у забезпеченні педагогічної цілеспрямованості цього процесу відіграє педагог [36, с. 4].

Наступною підсистемою можна вважати роботу гуртків екологічного, художнього, музичного, танцювального напрямку, яка пов'язана з навчально-виховною роботою закладу. Функціонування цієї підсистеми, як вважають О. Долинна і О. Низковська передбачає необхідність використання творчого підходу до будь якого виду діяльності дітей, форми і методів пробудження їх інтересу до естетичної творчості, а також здійснення педагогічного контролю за соціально-цінною діяльністю дітей у процесі гурткової роботи, організації дозвілля [16, с. 8]. Для нашого дослідження гурткова робота з дітьми старшого дошкільного віку стала такою варіативною частиною, яка сприяла їхньому художньо-естетичному вихованню й розвитку творчих здібностей.

Важливою підсистемою М. Грибанова вважає художньо-естетичні впливи засобів масової комунікації (преса, радіо, телебачення, кіно), сім'ї, мікросередовища дошкільника. Контроль з боку дошкільного закладу за діяльністю її елементів виявляється у вивченні і аналізі впливів, ступеня сформованості в дітей естетичного ідеалу, смаку, критичної оцінки естетичної інформації, художніх інтересів і потреб дітей у галузі мистецтв, мотивів спілкування з ним [13, с. 67].

Г. Сухорукова, В. Дронова та інші науковці у процесі розгляду ефективності організації образотворчої діяльності дітей враховують наступні складові частини: організацію особистісно-розвивального середовища для образотворчої діяльності, форми організації образотворчої діяльності, методи і прийоми педагогічного супроводження образотворчої діяльності дітей. Для нашого дослідження, яке стосується визначення методичних основ використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку, важливо врахувати думку педагогів щодо форм та методів (прийоїв) педагогічного супроводження образотворчої діяльності дітей [60, с. 176-192].

Художньо-естетична дія на дітей передбачає не лише ознайомлення їх з творами мистецтва, а засвоєння дітьми поняття прекрасного в мистецтві та у природі. Формування у дошкільників здатності естетичного сприйняття і розуміння прекрасного до власної творчості вимагає від педагогів свідомого, планомірного та систематичного розвитку особистості. За висловом І. Беха, завданням педагога дошкільної освіти є введення дошкільника у світ практичної і духовної діяльності людей, розвиток потреби в реалізації власних творчих здібностей – «ми маємо навчити дитину, як майбутнього естета, отримувати задоволення не тільки від результатів, а й від процесу творчості, вправляти в умінні цінувати рукотворні вироби, взрощувати в душі дитини інтерес до надбань світової і національної культури до краси природи» [2, с. 84].

Засобами художньо-естетичного виховання можуть виступати найрізноманітніші сторони життя: мистецтво, музична, творча діяльність, зображувальна, праця, природа, від яких залежить і зміст конкретних виховних етапів. У сучасному дошкільному навчальному закладі засобами естетичного виховання дітей є відібрані педагогом і спеціально організовані для виховання дітей предмети і явища навколишньої дійсності, до яких належать: естетика побуту, твори мистецтва, природа, спеціальне навчання дітей у дошкільному навчальному закладі (різні види занять, музично-дидактичні ігри, свята, розваги, екскурсії, прогулянки, слухання музики, перегляди кіно і телепередач, спектаклів тощо), самостійна музична, театралізована діяльність дітей, свята, розваги та ін.). У нашому дослідженні ми зосереджуємо увагу саме на нетрадиційних техніках малювання, які використовуємо як засів художньо-естетичного виховання.

Науковці пропонують серед *форм* особистісно-розвивального спілкування педагога з дитиною використовувати спільне розглядання творів мистецтва, організацію виставок та експозицій творів образотворчого мистецтва, екскурсії до музею, картинної галереї, виставкового залу, художньо-дидактичні та сюжетно-рольові ігри («Художній салон»,

«Екскурсів на виставці картин», «У майстерні художника, скульптора», «Подорож у картину»), організувати свята та ін. [60, с. 184]. Ми скористались цими порадами у своїй практиці обґрунтування методичних основ використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку. У той же час, використовували такі традиційні форми організації образотворчої діяльності як заняття, самостійна робота.

Традиційно у закладах дошкільної освіти основною формою образотворчої діяльності (як і будь-якої іншої) вважаються *заняття*. Це найважливіша організаційна форма спілкування педагога з дитиною. Орієнтація на особистісно-орієнтованого навчання спрямовує вихователя сам процес їх проведення на виконання певних завдань:

- «розвинути у дітей інтерес до навколишньої дійсності, до активних пошуків форм та засобів її відображення і творіння за допомогою художньої практики;

- навчити дітей естетичного сприймання світу: природи, її об'єктів та явищ, предметів, мистецтва, людей і стосунків між ними, себе самого як активну й успішну особистість, творця краси та художника;

- прилучити дитину до світу мистецтва, активного оволодіння зображальними

- матеріалами, техніками створення зображень, способами творчих дій;

- реалізувати програму збереження здоров'я і формування в дитини позитивної налаштованості на світ, гармонізації стосунків з ним за допомогою краси, художньої практики, творів мистецтва» [60, с. 186].

Зауважимо, що заняття проходять у спеціально підготовленому приміщенні, яке відповідає санітарним та гігієнічним вимогам.

Заняття, на яких використовувались нетрадиційні технології малювання ми розробляли з урахуванням вікових особливостей дітей. Під час планування роботи використовувався комплексний підхід, що включало

різне спрямування прикладної творчості: образотворче мистецтво, нетрадиційні образотворчі технології (малювання пальчиками і долоньками, відбитки різними матеріалами, обривання і скочування паперу, різні види кляксографія і ін.). При організації діяльності дітей на заняттях передбачались форми роботи як індивідуальні так і у підгрупах.

Дітям старшого дошкільного віку вже можна пропонувати виконання колективних вправ, коли група виконує певне завдання. Така творча діяльність допоможе прискорити роботу, покращити її якість, підвищити інтерес, сприяє налагодженню дружніх стосунків, приятельських відносин, та позитивно впливає на художньо-естетичне виховання (Додаток А, Рис. 1)

На нашу думку, важливою формою організації образотворчої діяльності, в тому числі малювання натрадиційними техніками, вважається *самостійна діяльність* в закладі дошкільної освіти. Саме у вільний від занять час за бажанням самих дітей маються місце творчі та імпровізаційні елементи діяльності. Діти старшого дошкільного віку вже в змозі самостійно обирати тему, матеріали, види, засоби, початок та завершення роботи. Ми практикували проведення такої форми роботи (Додаток А, Рис. 2)

Вихователь опосередковано керує самостійною роботою: а) допомагає отримати різноманітні зовнішні враження і створює психологічну атмосферу для перенесення їх у різні види художньо-естетичної діяльності, мотивує самостійну творчість («Приготуємо сюрприз для ...», «Готуємося до свята», «Прикрашаємо дитячий садочок», «Закликаємо весну», «Готуємо подарунки» та ін.); б) створює умови для малювання (організовує сприятливе інформаційне та предметно-просторове середовище, наповнене його стимулювальними матеріалами (предметами і репродукціями творів мистецтва), слідкує за різноманітністю та якістю зображального матеріалу (зразками творчості вихователя, дітей, батьків, альбомами для розфарбування тощо), забезпечує змінність матеріалів та їхню доступність для користування; в) вихователь пропонує дітям нові, цікаві форми організації самостійного малювання: ігрові, розважальні, гурткові, студійні, клубні

(наприклад, об'єднатися за інтересами, навколо улюблених тем та видів техніки малювання); г) вихователь виступає у самотійній художній діяльності дітей як споглядач, співучасник, співавтор, організатор, радник, консультант та ін. «Самотійна художня діяльність не є навчальною. Вона швидше є результатом навчання, показником ефективності педагогічної технології» [60, с. 184-185].

Крім занять нетрадиційні техніки малювання можна використовувати у повсякденній життєдіяльності дітей у садочку, у вільний час. Це можуть бути «пізнавальні», «творчі», навіть «ігрові» хвилини, метою яких є збагачення художньо-естетичних вражень, також – вправи на закріплення та уточнення навичок зображення, або підтримка позитивної налаштованості на світ, арт-терапія тощо. Також, під час прогулянки вихователь може також організувати самотійну художню діяльність. Наприклад, це може бути малювання на пленері або збирання та впорядкування природного матеріалу для подальшого використання під час малювання тощо).

Найцікавіші задуми вихователя щодо організації художньо-естетичного виховання дошкільнят можуть досягти своєї мети за умови правильного добору і комбінування використовуваних *методів*. У цьому напрямі стануть важливими методи, які Т. Поніманська класифікує за різними критеріями:

- за головною педагогічною метою (переконання; вправлення у практичних діях, спрямованих на перетворення навколишнього середовища; проблемні ситуації, які спонукають до творчих і практичних дій; спонукання до співпереживання, емоційно-позитивного відгуку на прекрасне, негативного ставлення до потворного);

- за загальною та спеціальною спрямованістю (загально-педагогічні та спеціальні методи, добір яких залежить від виду мистецтва, до якого педагог прагне прилучити дітей);

- методи навчання художній діяльності (наочні – зразок, показ прийомів виконання дій; словесні – бесіди, інструкції, вказівки, поради, оцінка і самооцінка результатів діяльності дітей);

– методи розвитку художньо-творчих здібностей дітей, які ґрунтуються на виробленні у дітей уміння діяти під час вирішення проблемно-пошукових завдань, у нестандартних ситуаціях [46, с. 293]. Зауважимо, що У процесі художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку ми використовували як методи навчання, так і методи виховного характеру.

На заняттях ми використовували різноманітні *методи* – *словесні, наочно-образні, практичні*. Серед *словесних методів* ми використовували бесіду, пояснення, розповідь, поточний коментар. Під час бесіди дітей знайомили з матеріалами, формами, нагадували про можливості кольорів у зображенні образів (якщо вже раніше проводились схожі тематичні заняття). У процесі проведення бесіди ми пояснювали особливості засобів зображення різними матеріалами (з ниток, паперу, клаптиків тканини, воску й фарби та ін.). Поточний коментар слугував також як і метод заохочення дітей до творення нового.

Серед *наочно-образних методів* необхідно відмітити демонстрацію наочних матеріалів (творів мистецтва, малюнків, зліпків та ін.), спостереження, спостерігання (споглядання) за діями вихователя під час показу прийомів малювання, показ відео-матеріалів. Споглядання, на думку науковців та педагогів, – це метод занурення в систему зв'язків, які існують у природі. До якого готові не всі діти дошкільного віку (можливо, це більше стосується феномену естетичної обдарованості) [60, с. 193]. Ці методи важливо поєднувати з коментарем педагога, що дозволить сконцентрувати увагу дитини на предметі чи явищі. Творча поведінка, пояснення вихователя можуть допомогти дитині зрозуміти деякі тонкощі малювання, обрання матеріалу, навіть більше зацікавити її (Додаток Б, Рис. 3,4).

До групи *практичних методів* в особистісно-орієнтованій технології образотворчої діяльності відносять, перш за все, експериментування із зображальними матеріалами, вправи у техніках зображення. Творчий підхід у вистосуванні цих методів дозволить активізувати уяву, мислення та пам'ять.

Серед прийомів ми застосовували роботу поруч з педагогом, спільні дії, співтворчість, гру в художників, маніпулювання зображальними матеріалами.

Поряд із традиційними пензлями для малювання, акварельними та гуашевими фарбами, можна використовувати такі матеріали і предмети творчої діяльності:

- штампи із овочів (картоплі, буряка, моркви, болгарського перцю);
- трафарети (з картону, пластику, монет);
- ватні палички, поролон, кисті різної жорсткості;
- опале листя різних дерев різної форми та величини, пір'я;
- зубну щітку, мочалки для миття посуду;
- патичок, зворотну сторону олівця, соску;
- коркову пробку, гумку канцелярську, пінопласт;
- кам'яну сіль, манну крупу;
- клей ПВА, воскова свічка, нитки;
- зімятий папір, тканини, марлю, косметичний спонж;
- желатин, крохмаль, шампунь, борошно, лимонна кислота, олія;
- воду, молоко, піну для гоління;
- водорозпилювач, скло, зіп – пакет, харчову плівку;
- підшву взуття, будівельну (бульбашкову) плівка;
- губну помада, пластилін (Додаток В, Рис. 5, 6)

Наведемо приклади алгоритму проведення й виконання нетрадиційних технік малювання:

1. Набивання жорсткою щіткою

1) Опустити в гуаш щітку і, тримаючи вертикально, вдаряти по аркушу, маюючи по контуру і заповнюючи весь малюнок.

2) Щітку у воду не опускати.

2. Відтиск корковою пробкою, гумкою, пінопластом

1) У мисочку покласти поролон, просочений фарбою.

2) На пробці (гумці, пінопласті) вирізати необхідний малюнок.

3) Намалювати контур малюнка простим олівцем.

4) Пробку (гумку, пінопласт) притиснути до поролону з фарбою і поставити відтиски на папір, поступово заповнюючи весь малюнок.

3. Відбитки листя

1) Вибрати листки гербарію різної форми та величини.

2) Одну сторону листка розфарбувати і прикласти, притиснувши, до аркуша паперу.

3) Домалювати необхідне пензлем. Приклади методики проведення інших нетрадиційних технік малювання наведено у Додатку Г. У Додатку Д проілюстровано нетрадиційні техніки малювання.

Оскільки малеча налаштована передусім на гру, Н. Миропільська та В. Рагозіна радять в процесі естетичного виховання дітей широко використовувати різноманітні ігрові прийоми: ігрові ситуації, які допомагають розвинути пізнавально-творчу активність; пісні, загадки, вірші, казки, музичні твори; демонстрування епізодів лялькових спектаклів, які зосереджують увагу, викликають позитивні емоції, інтерес до творчої діяльності, уяскравлюють, поглиблюють естетичне задоволення, але не впливають на результати роботи; розповіді-малювання з елементами казки; пошукові ситуації; уявні ситуації [34]. Для нашого дослідження ці поради стають досить доречними, тому, що саме епізоди лялькових спектаклів, розповіді-малювання з елементами казки, пошукові ситуації, уявні ситуації та інші прийоми будуть сприяти художньо-естетичному вихованню дітей старшого дошкільного віку.

Отже, на основі аналізу наукової та методичної літератури, а також практики визначено методичні основи використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку, а саме: 1) для ефективного використання нетрадиційних технік малювання необхідно забезпечити художньо-естетичну спрямованість освітнього процесу; 2) урізноманітнити форми взаємодії педагога з дітьми та

організації діяльності; 3) надати перевагу ігровим методам та прийомам освітнього процесу; 4) комплексно використовувати загально-педагогічні та спеціальні методи і прийоми навчання й виховання; 5) активізувати вільне використання матеріалів і предметів творчої діяльності.

Висновки до другого розділу

Матеріали констатувального тестування та їх якісний аналіз свідчать про те, що художньо-естетична вихованість дітей старшого дошкільного віку у більшості своїй знаходиться на низькому та середньому рівні. Кількісний аналіз результатів констатувального тестування демонструє потребу в підвищенні художньо-естетичній вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Результати дослідження підтвердили необхідність використання у виховному процесі більш ефективних методичних основ для здійснення художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобом нетрадиційних технік малювання.

Серед методичних основ художньо-естетичного виховання визначено: забезпечення художньо-естетичної спрямованості освітнього процесу; урізноманітнення форм взаємодії педагога з дітьми; надання переваги ігровим методам та прийомам освітнього процесу; комплексне використання загально-педагогічних та спеціальних методів і прийомів навчання й виховання; активізація вільного використання матеріалів і предметів творчої діяльності.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі науково обґрунтовано та визначено методичні основи використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Проведене дослідження та виконання поставлених завдань дозволили зробити такі висновки.

1. Теоретичний аналіз наукової, педагогічної та методичної літератури показав, що проблема художньо-естетичного виховання підростаючого покоління широко репрезентована у спадщині видатних українських та зарубіжних педагогів, психологів, мистецтвознавців та діячів освіти. У науковій думці був створений теоретичний доробок для подальшого вирішення проблеми художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання.

Здійснений аналіз науково-педагогічного дослідження дав змогу з'ясувати розуміння терміну «художньо-естетичне виховання». Встановлено, що існують різні визначення поняття «художньо-естетичне виховання», але у нашому дослідженні ми керуємося наступною дефініцією: «художньо-естетичне виховання» – це забезпечення спеціально організованих умов для духовного збагачення особистості засобами мистецтва, формування естетичної культури, світоглядних уявлень, ціннісних художніх орієнтацій у соціокультурному просторі (за Л. Масол,). Процес художньо-естетичного виховання дитини старшого дошкільного віку передбачає формування естетичного ставлення до життя, естетичних якостей особистості – здібностей сприймати, оцінювати та створювати прекрасне, умінь та навичок естетичної діяльності, естетичного смаку, естетичної культури та естетичних почуттів.

Встановлено, що старший дошкільний вік теоретиками та практиками традиційно розглядається як найсприятливіший період для художньо-естетичного виховання. Цей вік має особливе значення в особистісному розвитку дітей – саме у цей період починається формування нових

психологічних механізмів поведінки і діяльності. У старшому дошкільному віці відбувається закладання основ майбутньої особистості: а) становлення стійкої структури мотивів (поява нового (опосередкованого) типу мотивації як основи довільної поведінки), б) зародження нових соціальних потреб, а саме, потреби у визнанні і повазі з боку однолітків і дорослих, інтересу до колективних форм діяльності;; в) засвоєння певної системи соціальних цінностей, моральних норм і правил поведінки в суспільстві.

2. На основі аналізу наукової літератури та практики з'ясовано, що використання нетрадиційних технік малювання в процесі художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку є важливим завданням сучасної дошкільної освіти. Як один із засобів емоційно-образного пізнання дитиною навколишнього світу та формування гармонійної культурної особистості, нетрадиційні техніки малювання сприяють розвитку образного мислення, духовної культури; активізують пізнавальні процеси; підтримують збагачення почуттєвої сфери; посилюють емоційність сприймання; допомагають у стимулюванні розвитку творчих здібностей, творчої уяви, фантазії; підтримують формування елементарного художньо-естетичного досвіду у дітей старшого дошкільного віку.

3. Здійснено констатувальне критеріально-рівневе оцінювання художньо-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Критеріями художньо-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку визначено: 1) *художньо-естетичне уявлення*, 2) *сформованість естетичного почуття*, 3) *художньо-естетична активність*. Визначені критерії відповідають наступним компонентам: *аккумулятивному, ціннісно-спонукальному, творчо-результативному*. Взнявши за основу критерії та їх показники визначено три рівні художньо-естетичної вихованості: високий, середній, низький.

За результатом діагностування з'ясувалося, що переважає кількість дітей у яких переважає середній та низький рівень художньо-естетичної вихованості. Тобто, результати констатувального етапу дослідження

підтвердили необхідність теоретичного обґрунтування та впровадження у виховний процес певних методичних основ (форм, методів та прийомів) для здійснення художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобом нетрадиційних технік малювання.

4. На основі аналізу наукової та методичної літератури, а також практики визначено методичні основи (форми, методи та прийоми) використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку, а саме:

1) використання різноманітних форм взаємодії педагога з дітьми та організації діяльності: індивідуальні, групові або колективні (спільне розглядання творів мистецтва, організацію виставок та експозицій творів образотворчого мистецтва, екскурсії до музею, картинної галереї, виставкового залу, а також традиційні форми – заняття, самостійна робота);

2) надання переваги ігровим методам та прийомам освітнього процесу (художньо-дидактичні та сюжетно-рольові ігри);

3) комплексне використання загально-педагогічних та спеціальних методів і прийомів навчання й виховання (словесних, наочно-образних, практичних).

Зазначимо, що у визначенні методичних основ використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку важливо врахувати ще такі позиції: забезпечення художньо-естетичної спрямованості освітнього процесу; активізація вільного використання матеріалів і предметів творчої діяльності.

Проведене дослідження не є остаточним розв'язанням проблеми використання нетрадиційних технік малювання як засобу естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Отримані результати відкривають перспективу для більш глибокого теоретичного вивчення та подальшого експериментального дослідження цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Т.І. Проблема виховання естетичного в українському культурному дискурсі в період глобалізації та інформаційної революції. К.: Університет «Україна», 2011. С. 219-245.
2. Бех І. Виховання особистості у 2-х кн. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. виданн. К. : Либідь, 2003. Кн. 1. 280 с.
3. Білан О. І. Українське дошкілля: програма розвитку дитини дошкільного віку; за заг. Ред.. О.В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
4. Богущ А. М. Базовий компонент дошкільної освіти: Видавництво, 2012. 26 с. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/basic1/>;
5. Борщ Р. М., Самойлик Д. В. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості»Тернопіль: Мандрівець, 2013. 72 с.
6. Варій М. Й. Загальна психологія: Навч. Посібник. Львів: Край, 2005. 407 с.
7. Виготський Л. Психологія мистецтва. Аналіз естетичної реакції К. : Освіта, 2003. 416 с.
8. Витковская Н. Щербо А. Джола Д. Формирование эстетической культуры младших, школьников К. : Рад. шк., 1980. 151 с.
9. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детскомвозрасте : психологический очерк М. : Государственноеиздательство РСФСР, 1930. 80 с. : ил.
10. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 374 с.119.
11. Гончаров І. Естетичне виховання дошкільників і молодших школярів засобами мистецтва і реальності. К. : Педагогіка, 2006. 128 с.

12. Грибанова М. Формування естетичного і художнього сприйняття дітей старшого дошкільного. Львів : Слово, 2009. 208 с.
13. Гризоглазова Т. Педагогічні шляхи естетичного виховання дітей засобами музичної казки. К. : ІЗМН, 2007. С. 65-70.
14. Гусєв Є. Творчий процес і художнє сприйняття. Л., 1978. 94с.
15. Джола Д. Щербо А. Теорія і методика естетичного виховання школярів: Навч.-метод. посібник. - К.: ІЗМН, 1998.
16. Долинна О. Низковська О. Гурткова робота. Дошкільне виховання. 2009. № 8. С. 8-9.
17. Дяченко Н.Т. Малювання в дитячому садку: посібник – К.: Радянська школа, 1971.
18. Естетика: Навч. посіб. М. П. Колесніков, О. В. Колеснікова, В.О. Лозовой та ін.; За ред. В.О. Лозового. К.: Юрінком Інтер, 2003. 208 с. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/estetika/497-kolesnikov/10315--1-----s-1---.html>
19. Естетика: Підручник Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Л Ю. Кучерюк; За заг. ред. 2-ге вид., допов. І переробл. К.: Вища шк., 2006. 431 с.
20. Захарова В. Про деякі питання навчання дітей малювання. Дошкільне виховання 1956. №11.
21. Игнатъев Е.И. Психология изобразительной деятельности детей. Л., 1961. 64 с.
22. Казакова Р.Г., Сайганова Т.І., Сєдова Є.М. та ін. малювання з дітьми дошкільного віку: нетрадиційні техніки, планування, конспекти занять. М.: Сфера, 2005. 147с.
23. Кириченко Н.Т. Сюжетне малювання в дитячому садку. Радянська школа, 1986.
24. Киященко Н.И. Вопросы формирования системы эстетическо говоспитания в СССР. М.: Искусство, 1971.
25. Котляр В. Захарова В. Мова живопису Дошкільне виховання. 1989. №1.

26. Кузьменко В., Грицишина У. Індивідуальні особливості розвитку естетичної обдарованості дітей старшого дошкільного віку. Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 9-10 квітня 2015 року, м. Київ. К. : Інститут обдарованої дитини, 2015. С. 5-18. URL: <http://akmecentr.com/d/zbirnik9-100415.pdf>

27. Кузьменко В.У. Естетична обдарованість дошкільника: теоретичні засади діагностичної роботи. Освіта та розвиток обдарованої особистості. № 8-9 15-16, 2013.

28. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка : Підручник. К. : Знання, 2007. 447 с.

29. Ларін В. Естетичне виховання дітей засобами мистецтва. Тернопіль : Наукова книга-Богдан, 2009. 304 с.

30. Левчук Л., Оніщенко О. Основи естетики : навч. посібн. для учнів 10–11 класів середніх загальноосвітніх закладів К. : Вища школа, 2000. 270 с.

31. Лисенко Н.В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського довкілля: У 3-х частинах. Ч.2: Навч. посіб.,. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 360 с.

32. Лихачев Б. Теория эстетического воспитания школьников: М.: Просвещение, 1996. 463 с.

33. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України. Педагогічна газета, 2001. №2.

34. Миропольська Н., Ничкало С., Рагозіна В., Хлебникова Н., Шахрай В. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2006. 240 с.

35. Мистецька освіта й мистецтво в культуротворчому процесі України ХХ поч. ХХІ століть: навч.-метод. посібн. Р. Шмагало, Г. Покотило, П. Ляшкевич, І. Гнатишин, Т. Бей; за заг. ред. Р. Шмагала. Львів: ЛНАМ, Тернопіль: «Мандрівець», 2012. 288 с. : іл., дод.

36. Науменко Т. Світ мистецтва і дитина Є. Белкіна, Т. Науменко Дошкільне виховання. 2000. №1. С. 4-5.
37. Нетрадиційні техніки малювання стимул до творчості. Центр розвитку дитини «Гармонія». URL: <http://www.garmoniya.mk.ua/articles/netradyciyni-tehniky-malyuvannya-stymul-do-tvorchosti.html>.
38. Ничкало Н.Г. Мистецтво у розвитку особистості: Монографія за ред., передмова та післямова Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 224 с.
39. Ніканорова В. Пономаренко М. Творчі здібності дітей на кінчиках їхніх пальців Вихователь-методист дошкільного закладу. 2011. № 2. С. 16-27.
40. Оніщенко О. Естетичне виховання: історичні традиції та сучасність Мистецтво та освіта. 1998. №3. С. 2-6
41. Орлов В. Теоретичні та методичні засади професійного становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін Автореф. дис.. докт. пед. наук: 13.00.04. К., 2004. 21с.
42. Педагогічний словник : За ред. М.Ярмаченка. К.: Пед. думка, 2001. 516с.
43. Підкасистий П. Психологія і педагогіка : підручник. Тернопіль : Джура, 2010. 511 с.
44. Підкурманна Г.О. Вчити розуміти мову мистецтва Г.О. Підкурманна Дошкільне виховання. 1989. - №6
45. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності від 07.11.2000. № 522. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00#Text>
46. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Академвидав, 2004. 456 с.
47. Про дошкільну освіту: Закон України від 06.07.2010 р. № 2442-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>;

48. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція) У 2 ч. Ч.ІІ. Від трьох до шести (семи) років Аксьонова О.П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко.-Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014.-452 с.
49. Радугін О. Естетика. К. : Освіта, 2008. 400 с.
50. Різдяна Н. Проблеми і пошуки у вивченні художніх здібностей :. Львів : Слово, 2013. С. 105-122.
51. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. - Тернопіль: Богдан, 2005.- 360 с.
52. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. Львів-Краків-Париж, 1993. 126 с.
53. Сакуліна Н. Методика естетичного виховання старших дошкільників. Тернопіль: Мандрівець, 2009. С. 32-66.
54. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. Суми: СумДПУ, 2000. 208 с.
55. Себар Т. Концептуальні проблеми методики преподавання естетических дисциплін. Исскуство в школе, 2004. №3. С. 90-95
56. Сирітка Г. Виховання естетичного смаку у дошкільників. Дошкільне виховання, 2012. № 10. С. 8-9.
57. Скребець Н. Естетичне виховання дітей в умовах відродження української національної культури. Дошкільне виховання. 2011. № 3. С. 12-14.
58. Скрипникова С.В. Досвід естетичного виховання в Україні: витоки, сучасний стан та перспективи розвитку. Естетична освіта педагога: колективна монографія за ред. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 174. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/15643/3/Kmono_Skrypnikova2015.pdf
59. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. - К.: Радянська Україна, 1988.- 286 с.

60. Сухорукова С.В., Дронова О.О., Голота Н.М., Янцур Л.А. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі. Підручник. К.: Видавничий Дым «Слово», 2010. 376 с.: ил.
61. Танько Т. П., Чернявська М. В. Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина ХХ століття) : навч. посіб. Харків : ХНПУ, 2017.
62. Фльоріна Є. Естетичне виховання дошкільника . К. : Освіта, 1991. 333 с.
63. Фокіна Т. Програма художньо-естетичного розвитку дошкільників. Дошкільне виховання. 1999 .№ 1. С.35-38.
64. Чухорський А. Педагогічні умови естетичного виховання підлітків засобами образотворчого мистецтва (історичний та естетико-педагогічний аспект, огляд джерел). Історія педагогіки. Спец. випуск 8. Ч.ІІ. Словянськ, 2012. С. 263-269
65. Чухорський А.С. Естетизація навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи-інтернату (кінець хх – початок ххі століття): автореф. дис. канд.пед. наук 13.00.01. Житомир, 2016.
66. Шамова Т.И., Давыденко Т.М. Управление образовательным процессом в адаптивной школе. М.: Центр «Педагогический поиск», 2001. URL:
https://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/34500/EHsteticheskoe_vospitanie.pdf?sequence=1&isAllowed=y
67. Шевченко Г. Естетичне виховання в дошкільному навчальному закладі Львів : Світ, 2010. 147 с.
68. Шилова М. Діагностика естетичної вихованості дошкільників і молодших школярів. Тернопіль : 2009. С. 55-60.
69. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт»/ О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна, Т. В. Дяченко, Т. С. Ільченко, Г. Є. Іванова, Г. М. Лисенко, Т. В. Панасюк, Г. В. Петрова, Т. О.

Піроженко, Н. М. Романко, Н. А. Случинська, Н. І. Трикоз. Тернопіль:
Мандрівець, 2013. 104 с.,

ДОДАТКИ

Додаток А

Заняття з використанням нетрадиційних технік малювання

Рис.1 «Кольорові ляпки»

Рис. 2. Використання нетрадиційних матеріалів – «Кетяги калини»

Використання методів художньо-естетичного виховання

Рис. 3. Наочно-образний метод та поточний коментар

Рис. 4. Наочно-образний метод та поточний коментар

Використання нетрадиційних матеріалів

Рис. 5. «Чарівна рибка»

Рис. 6. «Осіннє дерево»

Додаток Г

Методика проведення нетрадиційних технік малювання***Піктографія*** (зворотна сторона олівця, паличок, соска, ватні палички)

1. Простим олівцем нанести на аркуш паперу контур малюнка.
2. Обраним приладдям вмокнути у гуашеву фарбу та примокуючими рухами заповнити малюнок.

Воскові олівці + акварель

1. На білому аркуші паперу намалювати восковими олівцями малюнок.
2. Широким пензлем зверху нанести акварельні фарби (фон) та дати підсохнути.

Сіль і клей ПВА

1. Намалювати малюнок клеєм.
2. Посипати зверху сіллю і через хвилину струсити зайву сіль.
3. Розфарбувати обережними мазками (фарба розтікається по малюнку).

Шаблонографія

1. Обмалювати шаблони геометричних форм, створюючи ними задуманий малюнок.
2. Розмалювати кольоровими олівцями або фарбами.

Граттаж

1. Затерти білий або кольоровий аркуш паперу восковою свічкою.
2. Змішати гуаш і декілька крапель шампуню, покрити цією сумішшю весь аркуш та дати підсохнути.
3. Загостреною стекою прошкрятати малюнок.

Чарівні кульки

1. На дно коробки кладемо аркуш паперу.
2. Нанести довільно декілька крапель фарби.
3. Помістити в коробку 2-3 кульки та порухати коробку, щоб вони катились по дну і утворювали візерунок.
4. Домалювати малюнок пензликом.

Манка

1. Простим олівцем нанести контур малюнку.
2. Клеєм ПВА промалювати ескіз.
3. Відразу посипати манкою (для кольору можна підфарбувати манку харчовими барвниками).
4. Почекати, щоб висохло і зайва манка струшується.

Мозаїка

- 1.Простим олівцем намалювати контури малюнка.
- 2.По малюнку провести хвилясті лінії у різних напрямках.
- 3.Кожну промальовану петельку розмалювати різними кольорами.

Крейда і крохмаль

- 1.Налити на аркуш паперу трохи завареного крохмалю і руками рівномірно розмазати по поверхні.
- 2.Малювати кольоровою крейдою по слизькій поверхні.
3. Дати просохнути протягом кількох годин.

Кольоровий клей

- 1.Розлити клей по порожніх флаконах і додати до кожного по кілька крапель фарби різного кольору.
- 2.Малювати кольоровим клеєм на темному папері, використовуючи «крапельну» техніку.

Сіль

- 1.Зробити на папері малюнок.
- 2.Змочити його водою за допомогою пензлика та посипати сіллю.
- 3.Почекати, поки сіль вбере в себе воду, зайву сіль зсипати.
- 4.Коли все підсохне, промалювати відсутні елементи і розфарбувати.

Харчова плівка

- 1.Нанести плями кількох кольорів акварельної фарби або гуаші на всю поверхню аркуша.
- 2.Накласти зверху плівку та промалювати, злегка натискаючи на плівку, різноманітні лінії.
- 3.Зняти плівку і дати фарбі висохнути.
- 4.Довести малюнок до завершення фломастерами або олівцями.

Мильний живопис

- 1.Фарби змішати з мильним розчином.
- 2.Створити пензликом візерунки і форми (при малюванні утворюються мильні бульбашки, що й створюють фактуру барвистих мазків).

Повітряні фарби

- 1.Змішати в ємкості: 1ст.л. млинцевого борошна, 500г пшеничного борошна, 1ч.л. соди, 1ч.л. лимонної кислоти, кілька крапель харчового барвника, 1ст.л. солі. Влити трохи води, щоб надати «повітряній» фарбі консистенції рідкої сметани.
- 2.Нанести пензликом фарбу на картон (не повинен містити синтетичних матеріалів і плівок).

3. Помістити картину в мікрохвильову піч, ввімкнувши максимальний режим на 10 – 30 секунд, поки фарба не висохне.

Паспарту

1. Вирізати на цупкому папері або картоні шаблон (метелик, квітка, круг, ромб)
2. На закріпленій скотчем плівці створити різнокольорову палітру.
3. Накласти шаблон зверху на палітру.
4. Дати час для висихання.

Пальчикові фарби

1. Виготовити фарби: 250г борошна + 2-3ст.л. солі + 1ст.л. олії + харчові барвники.
2. Різнокольорові фарби по одній ложці покласти в зіп-пакет і щільно закрити.
3. Пакет покласти на стіл і зафіксувати по краям скотчем.
4. Пальчиком або ватною паличкою дитина створює малюнок.

Бульбашкова плівка

1. З білого картону намалювати і вирізати шаблони (овочі, фрукти і т.д.)
2. На столі розкласти бульбашкову плівку (для загортання предметів під час перевезки) та розфарбувати її необхідним кольором.
3. До плівки притиснути шаблон і отримати розфарбований малюнок на шаблоні.

Висячі сади

1. Аркуш білого паперу прикріпити на мольберт.
2. Зверху нанести акварельні фарби великими жирними мазками.
3. Розпилити воду на ці мазки із розпилювача води (в залежності від відстані розпилювача до аркуша по різному стікає та розпливається фарба).

Мильні бульки

1. В гуаш додати шампунь, воду і все добре розмішати.
2. Дути в коктейльну трубочку до тих пір, поки не утвориться густа піна.
3. До піни прикласти аркуш паперу.
4. Зняти аркуш та домалювати деталі малюнка.

Пуантилізм (долоньками, ребром долоньки, пальчиками)

1. Приготувати тарілочку із гуашшю різного кольору.
2. Долоньки (ребро долоньки, пальчики) вмочити у фарбу і прикласти на аркуш паперу.
3. Руки вимити водою.

Ляпкографія

1. Аркуш паперу скласти навпіл і прогладити пальцями лінію згину.
2. На внутрішній бік згину капнути кілька ляпок фарби різного кольору.
3. Знову скласти аркуш, прогладжуючи його в різних напрямках.
4. Домалювати пензлем необхідні елементи.

Зволожений папір

1. Аркуш паперу зволожити з допомогою поролонової губки.
2. Нанести малюнок пензлем, умоченим в акварельну фарбу.

Малювання штампами з овочів (картопля, буряк, морква, болгарський перець, гриби шампінйони)

1. Вирізати штампики з овочів.
2. З їх відбитків скласти візерунки, композиції або створити образ будь-якого предмета.

Малювання на жмаканому папері (ефект мозаїки)

1. Зім'яти білий аркуш паперу.
2. Розправити папір та закріпити на столі.
3. Малювати акварельними фарбами (на згинах фарба залишає більш чіткі лінії і створюється ефект мозаїки).

Малювання свічкою

1. На аркуші паперу простим олівце зробити малюнок.
2. Восковою свічкою промалювати ще раз малюнок.
3. Накласти на нього акварельну фарбу поролоновою губкою або пензликом (на фарбованому тлі проявляється білий малюнок, зроблений свічкою).

Монотипія

1. Рідкою фарбою вкрити прозору пластикову плівку згори донизу.
2. Притиснути її до аркуша паперу, перевіряючи чи не залишилося повітря.
3. Повільно зняти плівку, йдучи від нижнього до верхнього краю.
4. Домалювати пензлем необхідні елементи.

Малювання зубною щіткою, щіткою для миття посуду (круглої форми)

1. Вмочити щітку у фарбу.
2. Прикласти її до аркуша і вказівним пальцем притиснути.
3. Малювати за задумом.
4. Дрібні деталі домалювати пензлем.

Набризк (зубна щітка)

1. Зубну щітку вмочити у фарбу.
2. Щітку тримати вверх ворсом над аркушем білого паперу.

3. Стекою проводити по поверхні ворсу щітки в напрямку до себе (дрібні бризки залишаються на аркуші)
4. Домалювати малюнок пензлем.

Малювання пір'ям

1. Налити розведену гуаш в тарілочки.
  2. Вмочити пір'їну у фарбу.
  3. Робити нею розводи по всьому аркуші, тримаючи за кінчик (заметіль) або відтиски (хвостики, крильця пташок).
- Ниткографія (нитка гладенька і кручена, типу «ірис», довжина дорівнює довжині дитячої руки від пальців до ліктів)

Малювання губною помадою (губами)

1. Нанести губну помаду на губи.
2. Притулити губи до аркуша паперу, зробити відбиток.
3. Пензликом домалювати деталі.

Малювання «об'ємними» фарбами

1. Змішати 0.5 склянки крохмалю, 1/8 склянки води, 0.5 склянки солі та добре розмішати.
2. Розкласти суміш у баночки, додати по 2 чайні ложки гуаші різного кольору.
3. Здобутою сумішшю створити рельєфний малюнок.

Тампонування (малювання квачиком з квадратики тканини 8x8 або марлі, губкою, поролоном, зім'ятим папером)

1. Простим олівцем зробити контур малюнка.
  2. Обраний матеріал для тампонування вмочити у фарбу.
  3. Притиснути до аркуша, заповнюючи контур.
  4. Відсутні деталі домалювати пензликом або фломастером.
- (хмари, мильні бульбашки, снігові замети, каченята, метелики, квітка кульбабки, мімоза, курчата)

Малювання пластиліном

1. Підготувати аркуш картону необхідного кольору.
2. Пальчиками, наче пензликом, розтирати по поверхні грудку пластиліну, створюючи малюнок.

Приклади нетрадиційних технік малювання.**Рис. 7. Малювання квачиком квітів, тварин****Рис. 8. Малювання картопляними штампами**

Рис. 9. Малювання восковою свічкою

Рис. 10 Малювання сіллю